

Η Κομμούνα του Μαρξ ως πειραματική μορφή

Από την κοινοτική αυτονομία
στην αυτοκυβέρνηση των παραγωγών

Γράφει ο ΣΤΑΘΗΣ ΚΟΥΒΕΛΑΚΗΣ*

Το παρόν κείμενο επιχειρεί μια αξιολόγηση της «Κομμούνας του Μαρξ» στο φως της «ιστορικής Κομμούνας», όπως αποτυπώνεται στα κείμενά της, στις μαρτυρίες των συμμετεχόντων και των στοιχείων που έχει ανασδείξει η σύγχρονη ιστορική έρευνα. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη ριζική καινοτομία της θεσμικής διάστασης αυτής της εξουσίας νέου τύπου, αποτέλεσμα της ίδιας της δράσης των λαϊκών μαζών. Η πρωτόγνωρη αυτή εμπειρία οδηγεί τον Μαρξ σε μια νέα σύλληψη της πολιτικής μορφής που αντιστοιχεί στην απελευθέρωση της εργασίας. Ούτε νέο κράτος, ούτε κατάλυση του κράτους, η Κομμούνα δεν αποτελεί για τον συγγραφέα του *Εμφύλιου πολέμου στη Γαλλία* μοντέλο προς μίμηση αλλά κατεξοχήν πειραματική μορφή: μια προσπάθεια –ανοιχτή στον ίδιο της τον μετασχηματισμό– εγκαθίδρυσης μιας δημοκρατίας ως αυτοκυβέρνησης των παραγωγών.

Στα μάτια των σύγχρονων, αλλά και όσων ακολούθησαν, αν κρίνουμε από το πλήθος ερμηνειών και ερωτημάτων που συνεχίζει να εγείρει, η Κομμούνα του Παρισιού είχε εξαρχής κάτι το αινιγματικό. Με τη σειρά του, λοιπόν, αναρωτιέται ο Μαρξ στον *Εμφύλιο πόλεμο στη Γαλλία* τι ήταν

* Πρώην καθηγητής Πολιτικής
Φιλοσοφίας στο Κινγκς Κόλετζ
του Λονδίνου

τελικά η Κομμούνα, «αυτή η σφίγγα που τόσο παιδεύει τον αστικό νου (bourgeois mind)»¹ – και όχι μόνο, οφείλουμε να προσθέσουμε. Πριν εξετάσουμε τις απαντήσεις που δίνει ο συγγραφέας του *Κεφαλαίου* αξίζει να σταθούμε λίγο στον τρόπο με τον οποίο θέτει το ίδιο το ερώτημα. Αν η Κομμούνα γίνεται αντιληπτή ως «σφίγγα», σύμφωνα με μια ευρύτητα διαδεδομένη εκείνη την εποχή αλληγορική διατύπωση, αυτό οφείλεται, σύμφωνα με τον Μαρξ, στη ριζική καινοτομία της ως πολιτική μορφή. Μια καινοτομία που αποτελεί ανωμαλία και σκάνδαλο για τον «αστικό νου», ο οποίος, γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο, επιχειρεί με κάθε τρόπο να την ανάγει σε κάτι γνώριμο και τετριμμένο, ένα κατάλοιπο του παρελθόντος ή μια μάταιη προσπάθεια αναβίωσης ιστορικά πεπαλαιωμένων μορφών: «Είναι γενικά η μοίρα των εντελώς νέων ιστορικών δημιουργημάτων να εκλαμβάνονται λανθασμένα ως ισοδύναμα παλαιότερων ή ακόμη και εξαφανισμένων μορφών κοινωνικής ζωής, με τις οποίες ενδέχεται να διατηρούν κάποια ομοιότητα. Έτσι, αυτή η νέα Κομμούνα, που σπάει (breaks) τη σύγχρονη κρατική εξουσία, εκλήφθηκε λανθασμένα ως αναπαραγωγή των μεσαιωνικών κοινοτήτων (communes), που αρχικά προηγήθηκαν και στη συνέχεια αποτέλεσαν το υπόστρωμα της κρατικής εξουσίας. Το καθεστώς (constitution) της Κομμούνας² λανθασμένα εκλήφθηκε ως μια προσπάθεια διάσπασης της ενότητας των μεγάλων εθνών σε μια ομοσπονδία

1. MEGA I.22 137. (Ο *εμφύλιος πόλεμος στην Γαλλία.*, Αθήνα, Στοχαστής, 3η έκδοση, 2001, σελ. 74, εφεξής ΕΠΓ + αριθμός σελίδας). Για την επεξήγηση των παραπομπών στα έργα των Μαρξ και Ένγκελς βλέπε το σημείωμα στο τέλος του κειμένου.

2. Ο Μαρξ χρησιμοποιεί εδώ τον όρο constitution, «σύνταγμα», με την ευρεία, δηλαδή την βρετανική έννοια ενός συνόλου ιδρυτικών αρχών και κανόνων, αυτό που λέγαμε σήμερα το «υλικό σύνταγμα». Σύμφωνα με την τυπική έννοια ενός γραπτού κειμένου προϊόν μιας συντακτικής συνέλευσης δεν απέκτησε (ούτε επιχειρήσε να αποκτήσει) η Κομμούνα στις 72 μέρες που διάρκεσε, αλλά ούτε και η Μεγάλη Βρετανία στους τρεις αιώνες που έχουν περάσει από την λεγόμενη «Ενδοξη Επανάσταση» (Glorious Revolution) του 1688.

μικρών κρατών, όπως την ονειρεύτηκαν ο Μοντεσκιέ και οι Γιρονδίνιοι. (...) Η αντίθεση της Κομμούνας προς την κρατική εξουσία εκλήφθηκε λανθασμένα ως μια υπερβολική μορφή του πανάρχαιου αγώνα κατά της υπερσυγκέντρωσης»³.

Αυτές οι παρατηρήσεις παραπέμπουν στη διάσταση που, πολύ περισσότερο από την οργάνωση της καθημερινής ζωής ή της διοικητικής μηχανής της γαλλικής πρωτεύουσας, βρέθηκε στο επίκεντρο της προσοχής των συγχρόνων, με άλλα λόγια στη *θεσμική διάσταση* της Κομμούνας, όπως εκφράζεται από το ίδιο το όνομά της, και στην αινιγματική καινοτομία που εισάγει. Σ' αυτό το σημείο επιβάλλεται μια διευκρίνιση σχετικά με την ορολογία που κάθε άλλο παρά στενού φιλολογικού ενδιαφέροντος είναι. Ο γαλλικός όρος commune σημαίνει τόσο «κοινότητα», με την έννοια της αυτοδιοικητικής ενότητας (ακόμη και σήμερα, όπως τον 19ο αιώνα, η Γαλλία διαιρείται σε 36 χιλιάδες «κοινότητες»), όσο και κοινότητα με την έννοια των «κοιτών», της αυτοοργάνωσης και της κοινοκτημοσύνης. Εξού και η πολυσημία των όρων révolution communale ή autonomie communale που σημαίνουν ταυτόχρονα επανάσταση, ή αυτονομία, των κοινοτήτων και κομμουναλιστική επανάσταση/αυτονομία, με την έννοια της κοινωνικής επανάστασης/αυτοκυβέρνησης όπως αυτή που επεδίωκε η Παρισινή Κομμούνα⁴.

Ας προσθέσουμε εδώ μια επιπλέον διευκρίνιση σχετικά με τους όρους: σε αντίθεση με την ελληνική, η γαλλική, όπως και οι περισσότερες ευρωπαϊκές γλώσσες, διακρίνει τη République, τη Δημοκρατία ως μορφή κρατικής οργάνωσης, από τη démocratie, με την γενική έννοια της δημοκρατίας. Εξού και η δυσκολία της μετάφρασης του όρου République démocratique, που εμφανίζεται ως επαναστατικό πρόταγμα στη συγκυρία των επαναστάσεων του 1848, και υποδηλώνει

3. MEGA I.22 141. (ΕΠΓ 81 -82).

4. Για την ιστορική διαδρομή και τις συνδηλώσεις της «κομμούνας», βλ. το κείμενο του Νίκου Σκοπλάκη «Κομμούνα: Λέξεις για την ιστορία» στο σχετικό αφιέρωμα του τεύχους 13 του *Marginalia marginalia.gr/arthro/kommouna-lexeis-gia-tin-istoria/*

τις ριζοσπαστικές εκδοχές της République, έως και τις σοσιαλιστικές όταν στα προηγούμενα προστίθεται το «κοινωνικό»: République démocratique et sociale. Σ' αυτή τη διαδρομή παίρνει θέση και η παρισινή επανάσταση του Μάρτη 1871, η τελευταία ενός κύκλου που αρχίζει με τη νικηφόρα εξέγερση του Ιουλίου 1789.

Το κείμενο επικεντρώνεται στην ανάλυση της εμπειρίας της Κομμούνας από τον Μαρξ στον *Εμφύλιο πόλεμο στη Γαλλία*, ένα κείμενο που γράφτηκε εν θερμώ, τις μέρες της αιματηρής συντριβής της από τα στρατεύματα των Βερσαλλιών – και τις αμέσως επόμενες. Ο Μαρξ ανέλαβε αυτή την εργασία για λογαριασμό του Γενικού Συμβουλίου της Α' Διεθνούς, που την ενέκρινε ως Διακήρυξη και την προσυπέγραψε ως όργανο. Έχουμε, λοιπόν, να κάνουμε με ένα κείμενο με συστατική συλλογική διάσταση, που γνώρισε μεγάλη διάδοση και έστρεψε για πρώτη φορά τα φώτα της δημοσιότητας στο πρόσωπο του Μαρξ, τον οποίο ο αστικός τύπος της εποχής θεωρούσε ως τον σκοτεινό «αρχηγό της Διεθνούς».

Η ιδιομορφία του κειμένου συνηγορεί υπέρ της προσέγγισης που θα επιχειρήσουμε στις σελίδες που ακολουθούν, στόχος της οποίας είναι η τοποθέτησή του εντός του ευρύτερου ιστορικού πλαισίου στο οποίο ανήκει. Μια τέτοια προσέγγιση αποβαίνει αναγκαία για τη βαθύτερη κατανόηση της πρωτοτυπίας του, των δυνατών σημείων αλλά και των ορίων του. Ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί επίσης στην εξέταση της θεσμικής διάστασης αυτής της χωρίς προηγούμενο πολιτικής μορφής, όπως την αντιλαμβάνεται ο Γερμανός επαναστάτης αλλά και όπως έτεινε να διαμορφωθεί στη διάρκεια των 72 ημερών της σύντομης ζωής της. Για να το πούμε διαφορετικά, η αξιολόγηση της «Κομμούνας του Μαρξ» επιβάλλει την αντιπαράβολή της με την «Κομμούνα όπως υπήρξε», ή τουλάχιστον όπως μπορούμε να την προσεγγίσουμε μέσω των κειμένων της, των μαρτυριών που άφησαν οι συμμετέχοντες και όσων στοιχείων έχει κομίσει η σύγχρονη ιστορική έρευνα.

Δεν έχουμε βέβαια την αφέλεια να πιστεύουμε ότι είναι δυνατή μια «αντικει-

μενική» ή «αξιακά ουδέτερη» πρόσληψη τόσο της Κομμούνας όσο και της μαρξικής ερμηνείας της. Οι θεματικές αυτές ήταν και παραμένουν διχαστικές και αυτό αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του ιστορικού τους φορτίου. Θα αρκεστούμε στο να υπογραμμίσουμε ότι αν και οι δύο αυτές Κομμούνες είναι διακριτές, αυτό δεν σημαίνει ότι είναι άσχετες, ή ότι ο Μαρξ αυθαιρετεί όταν, στη βάση μιας πλούσιας αλλά αναπόφευκτα ελλιπούς λόγω συνθηκών τεκμηρίωσης, επιχειρεί να διατυπώσει διδάγματα ευρύτερης εμβέλειας. Και τούτο γιατί βασική μεθοδολογική αρχή στην οποία έμεινε απαρέγκλιτα πιστός ήταν να μην αντιλαμβάνεται το πρόϊόν της δράσης των υποτελών ομάδων και τάξεων ως (επιτυχές ή μη) αποτέλεσμα ενός οποιουδήποτε προϋπάρχοντος γενικού σχήματος, συμπεριλαμβανομένου και του δικού του, αλλά ως πρωτότυπη συλλογική δημιουργία, καταστάλαγμα μακροχρόνιων διεργασιών και συνάμα απάντηση στα επείγοντα επίδικα της συγκυρίας. Με άλλα λόγια, ο Μαρξ προσπαθεί να μάθει από την Κομμούνα, να επανεξετάσει υπό το φως αυτής της εμπειρίας τις δικές του θέσεις, και αυτό είναι που καθιστά σε τελευταία ανάλυση τη σύλληψή του κείρι-σας σημασίας για όσες και όσους θεωρούν ότι το αίτημα της κοινωνικής ανατροπής παραμένει στην ημερήσια διάταξη.

Η διπλή καινοτομία της πολιτικής μορφής «Κομμούνα»

Η καινοτομία της Κομμούνας ως πολιτικής μορφής που διαμορφώνεται μέσα από την κίνηση των ίδιων των λαϊκών μαζών αποτυπώνεται, σύμφωνα με τον Μαρξ, πρώτα και κύρια στην πρακτική της δραστηριότητα: «το μεγάλο κοινωνικό μέτρο της Κομμούνας ήταν η ίδια η δράση ύπαρξή της. Τα ειδικά της μέτρα μπορούσαν μόνο να υποδηλώνουν την τάση μιας κυβέρνησης του λαού από το λαό»⁵. Αυτή η διάσταση της λαϊκής αυτοκυβέρνησης αποτυπώνεται

5. MEGA I.22 146 (ΕΠΓ 90).

ωστόσο σε μια ειδική θεσμική διάσταση την οποία ο *Εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία* αναλύει στις βασικές της όψεις. Κύρια πηγή του Μαρξ είναι η *Διακήρυξη στο Γαλλικό Λαό*⁶, το βασικό προγραμματικό κείμενο που ψηφίστηκε σχεδόν ομόφωνα από το Συμβούλιο της Κομμούνας στις 19 Απριλίου 1871. Αυτή η Διακήρυξη εντάσσει την Κομμούνα στη γαλλική επαναστατική παράδοση της *République démocratique et sociale* αλλά αναδεικνύει ταυτόχρονα δύο βασικά χαρακτηριστικά που την καθιστούν ιστορικά πρωτότυπη.

Πρώτον, μια ρήξη με αυτό που, μαζί με τον Μαρξ και τους κομμουνάρους, μπορούμε να αποκαλέσουμε «κοινοβουλευτισμό» (*parliamentarism*) – ένας όρος που απαιτεί κάποιες διευκρινίσεις όπως θα δούμε παρακάτω. Με βασικά εργαλεία τις αρχές της δεσμευτικής εντολής (*mandat impératif*) και της δυνατότητας ανάκλησης των εκλεγμένων αντιπροσώπων, στόχος αυτής της ρήξης ήταν να μειώσει, αν όχι να καταργήσει την απόσταση μεταξύ των δύο πλευρών της σχέσης εκπροσώπησης. Αυτή η αλλαγή συνοδεύεται από μια δεύτερη, που απορρέει από την πρόθεση της Κομμούνας να αλλάξει τον τρόπο λειτουργίας του εκλεγμένου της Συμβουλίου έτσι ώστε να μετασχηματιστεί σε ένα «εργαζόμενο, όχι ένα κοινοβουλευτικό σώμα, εκτελεστικό και νομοθετικό ταυτόχρονα»⁷. Αυτές οι αλλαγές συμπληρώθηκαν από την απόφαση που επέβαλε τη δημοσιοποίηση όλων των διαδικασιών του Συμβουλίου, καθιστώντας έτσι εφικτό τον λαϊκό έλεγχο και, κατά συνέπεια, τη διόρθωση των όποιων λανθασμένων αποφάσεών του. Η υλοποίηση της τελευταίας αυτής απόφασης, κατόπιν πολλών συζητήσεων και παρά τις αντιρρήσεις πολλών μελών του Συμβουλίου, πιστώθηκε από τον Μαρξ ως μια βασική επιτυχία της Κομμούνας.

Η δεύτερη πτυχή της καινοτομίας βασίστηκε στην αρχή της ριζικής αποκέ-

ντρωσης της εξουσίας ως υλοποίηση της ιδέας της Κομμούνας ως «άμεσης αντίθεσης προς την [Δεύτερη] Αυτοκρατορία»⁸ και του καταπιεστικού, διεφθαρμένου και συγκεντρωτικού κράτους της. Στόχος ήταν η γενίκευση της αρχής της κοινοτικής αυτονομίας σε όλη την επικράτεια ως βάσης για την επαναθεμελίωση της εθνικής ενότητας από τα κάτω. Όπως το θέτει η Διακήρυξη της 19ης Απριλίου: «Η ενότητα [της θεσμικής οργάνωσης της Γαλλίας], όπως μας έχει επιβληθεί μέχρι σήμερα από την Αυτοκρατορία, τη μοναρχία και τον κοινοβουλευτισμό, δεν είναι τίποτε άλλο από δεσποτικός, άλογος, αυθαίρετος και δαπανηρός συγκεντρωτισμός». Σύμφωνα με κείμενο που έμεινε στο στάδιο του σχεδίου αλλά που ο Μαρξ παρουσιάζει σχεδόν σαν ειλημμένη απόφαση της Κομμούνας, σαν επιστέγασμα της νέας θεσμικής αρχιτεκτονικής προβλεπόταν ένα εθνικό αντιπροσωπευτικό σώμα με πυραμιδωτή δομή, βασισμένο σε «καθολική» (ανδρική) ψηφοφορία, με εκλογή αντιπροσώπων ανά εδαφική βαθμίδα (κοινότητα, περιφέρεια, κέντρο). Αυτό το σώμα προοριζόταν να επιβλέψει τις «λίγες αλλά σημαντικές λειτουργίες που θα απέμεναν ακόμη για μια κεντρική κυβέρνηση»⁹.

Είναι δύσκολο –και σε μεγάλο βαθμό άσκοπο– να προσπαθήσουμε να διαχωρίσουμε τις ιδέες του Μαρξ από τις ιδέες της Κομμούνας, ένα μεγάλο μέρος των οποίων μοιράζονταν επίσης αρκετά από τα ρεπουμπλικανικά ρεύματα της προηγούμενης περιόδου. Τα σχέδια πολιτικής αποκέντρωσης και η δυσπιστία προς τον κοινοβουλευτισμό ήταν πάγιες θεματικές της δημοκρατικής και σοσιαλιστικής σκέψης της εποχής. Η διάδοσή τους εκφράζει τα διδάγματα της κατάρρευσης της Δεύτερης Δημοκρατίας που είχε προκύψει από την επανάσταση του 1848. Ήταν νωπή ακόμη η εμπειρία της τότε Εθνοσυνέλευσης, δημοκρατικά εκλεγμένης με «καθολική» (ανδρική) ψηφοφορία, που αποφάσισε να

6. Για το πλήρες κείμενο της Διακήρυξης, σε μετάφραση Στάθη Κουβελάκη, βλ. το αφιέρωμα στην Κομμούνα του *Marginalia*: marginalia.gr/arthro/i-diakiryxis-tis-parisinis-kommounas-ston-galliko-lao/.

7. MEGA I.22 139 (ΕΠΓ 79).

8. «Η άμεση αντίθεση προς την *Αυτοκρατορία* ήταν η *Κομμούνα*» (MEGA I.22 105) – υπογράμμιση στο πρωτότυπο.

9. MEGA I.22 140 (ΕΠΓ 80).

συντρίψει τους εξεγερμένους εργάτες τον Ιούνιο του 1848. Μια Εθνοσυνέλευση που ακολούθησε στη συνέχεια έναν αυταρχικό και ολόενα και πιο αντιδραστικό δρόμο με κατάληξη το βοναπαρτιστικό πραξικόπημα της 2 Δεκέμβρη 1851 και την κατάλυση της République. Όταν, λοιπόν, ο Μαρξ καταδικάζει τον «κοινοβουλευτισμό» τονίζοντας ότι η στιγμή της «τελευταίας του θητείας και της μεγαλύτερης επιρροής του ήταν η κοινοβουλευτική Δημοκρατία από τον Μάιο του 1848 έως το [βοναπαρτιστικό] πραξικόπημα – η Αυτοκρατορία που τον σκότωσε ήταν δικό του δημιούργημα»¹⁰, διατυπώνει ένα συμπέρασμα που θα μπορούσαν να προσυπογράψουν πολλοί Ρεπουμπλικάνοι δημοκράτες πολύ πέρα από τις γραμμές των επαναστατών σοσιαλιστών.

Ο διακαής πόθος για την εκ νέου εγκαθίδρυση της Δημοκρατίας (République) και μιας γνήσιας «καθολικής» (αν και αποκλειστικά ανδρικής) ψηφοφορίας δεν σήμαινε επομένως τυφλή πίστη στις αρετές του κοινοβουλευτικού καθεστώτος. Ή, ακριβέστερα, δεν σήμαινε ότι μια εκλεγμένη εθνοσυνέλευση αρκούσε από μόνη της να καταστήσει βιώσιμο ένα αυθεντικά δημοκρατικό σύστημα. Εξάλλου η Δεύτερη Αυτοκρατορία είχε αποκαταστήσει μια πρόσοψη κοινοβουλευτισμού μέσω ενός διθάλαμου συστήματος (Νομοθετικό Σώμα + Γερουσία) που διατηρούσε ανέπαφη την ισχύ του βοναπαρτιστικού αυταρχισμού. Η ενίσχυση της εξουσίας των *communes* (κοινοτήτων/δήμων) –της θεσμικής βάσης του πολιτεύματος από τη Γαλλική Επανάσταση και μετά– θεωρήθηκε απαραίτητο μέσο για την δημιουργία ενός δημοκρατικού (*républicain*) πολιτεύματος με βαθύτερες ρίζες στο κοινωνικό σώμα. Η επικράτηση δημοκρατικών (*républicains*) υποψηφίων στα μεγάλων αστικά κέντρα στη δεκαετία του 1860 έδωσε μια περαιτέρω ώθηση σ' αυτή την ιδέα. Αυτή η τάση μπορεί επίσης να ερμηνευτεί ως έκφραση των κοινωνικο-οικονομικών και θεσμικών μετασχηματισμών της Γαλλίας υπό τη Δεύ-

τερη Αυτοκρατορία, με την πρόοδο της αστικοποίησης, την εδραίωση αστικών ελίτ στις επαρχίες και, βοηθούσης της ελεγχόμενης φιλελευθεροποίησης του ίδιου του καθεστώτος, την αυξανόμενη πολιτική βαρύτητα της δημοτικής βαθμίδας διακυβέρνησης. Μια τέτοια εξέλιξη έκανε όλο και λιγότερο αποδεκτή την κατάργηση της εκλεγμένης δημοτικής αρχής στην πρωτεύουσα και στα άλλα δύο βασικά αστικά κέντρα (Λυόν και Μασσαλία). Η διεκδίκηση της κομμούνας ως κύτταρου πολιτειακής αναδιοργάνωσης –από τη δημοτική κοινότητα μέχρι τον Δήμο/Κομμούνα της πρωτεύουσας– αποτελούσε επομένως κοινό σημείο αναφοράς για όλες τις δυνάμεις που αναζητούσαν μια πολιτική μορφή που θα εξέφραζε την «άμεση αντίθεση στην [Βοναπαρτιστική] Αυτοκρατορία» και στο συγκεντρωτικό και καταπιεστικό της κράτος¹¹.

Η Κομμούνα ως «εργαζόμενο σώμα»: λαϊκό κίνημα και εξουσία από το 1792 ως το 1871

Αν και το πρόταγμα της κοινότητας/κομμούνας ήταν κτήμα ενός ευρύτερου φάσματος πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων, τόσο η ερμηνεία του από τον Μαρξ όσο και η ενσάρκωσή του στην παρισινή επανάσταση συνιστούν μια επαναστατική επαναδιατύπωση αυτής της ιδέας, που την διαχωρίζει από τον αστικό ρεπουμπλικανισμό, ακόμη και στις πιο προωθημένες εκδοχές του. Η κατανόηση από τον Μαρξ του Συμβουλίου της Κομμούνας ως ταυτόχρονα νομοθετικό και εκτελεστικό «εργαζόμενο σώμα» αποτελεί σαφή ένδειξη αυτού του διαχωρισμού. Η ιδέα αυτή συχνά ερμηνεύεται ως απλή άρνηση της κλασικής συνταγματικής αρχής της διάκρισης των εξουσιών. Από τη σκοπιά του πολιτικού φιλελευθερισμού, αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα της αυταρχικής ή και ολοκληρωτικής τάσης της σκέψης

10. Μαρξ, Πρώτο προσχέδιο στον *Εμφύλιο πόλεμο στην Γαλλία*, MEGA I.22 56.

11. «Η άμεση αντίθεση της Αυτοκρατορίας ήταν η Κομμούνα», MEGA I.22 139 (ΕΠΓ 78).

του Μαρξ. Ορισμένοι μαρξιστές κλίνουν παραδόξως προς την ίδια κατεύθυνση, διαβλέποντας σε αυτή τη θέση «μια σύγχυση μεταξύ της έννοιας του μαρσασιμού του κράτους ως παρασιτικού σώματος διαχωρισμένου από την κοινωνία και της έννοιας της εξαφάνισης της πολιτικής προς όφελος μιας απλής αυτοδιαχείρισης των πραγμάτων ή της κοινωνικής ζωής»¹². Κάτι τέτοιο θα σήμαινε ότι ο Μαρξ πρόσβευε την συγχώνευση των διοικητικών και των πολιτικών λειτουργιών, ή μάλλον την αναγωγή της πολιτικής σε απλή προέκταση της διοικητικής διαχείρισης των κοινωνικών δραστηριοτήτων, καταλήγοντας έτσι στην αντίληψη της αταξικής κοινωνίας ως διεπόμενης από την αρχή της απλής «διαχείρισης των πραγμάτων» σύμφωνα με την γνωστή ρήση του Ένγκελς (την οποία δανείζεται από τον Σεν-Σιμόν) στο *Αντι-Ντίρινγκ*¹³.

Σύμφωνα με αυτή την ερμηνεία, η έλλειψη διάκρισης μεταξύ των δύο λειτουργιών κατέληξε σε μια αποπολιτικοποιημένη θεώρηση της μελλοντικού κομμουνισμού που εντέλει νομιμοποίησε τη διαρκώς διευρυνόμενη γραφειοκρατία του σοβιετικού καθεστώτος. Ωστόσο, στον *Εμφύλιο πόλεμο στη Γαλλία* ο Μαρξ αναπτύσσει διεξοδικά ακριβώς την αντίθετη ιδέα. Βλέπει την Κομμούνια ως μια «εγγενώς επεκτατική πολιτική μορφή (a thoroughly expansive political form)»¹⁴ που πολλαπλασίαζε τις δυνατότητες του αγώνα για τη χειραφέτηση της εργασίας — άρα, ως ακριβώς το αντίθετο από μια τεχνοκρατική αποπολιτικοποίηση της

κοινωνικής ζωής. Όσο για τις γραφειοκρατικές λειτουργίες, το ζητούμενο για τον Μαρξ δεν είναι η κατάργησή τους — στον βαθμό που αποδεικνύονται αναγκαίες για την κοινωνική ζωή — αλλά η ριζική τους απογραφειοκρατικοποίηση διά μέσου του λαϊκού και δημόσιου ελέγχου, ο τερματισμός της μονοπώλησής τους από μια ιεραρχική κάστα αγκιστρωμένη στα πρόνόμιά της και εκθρική απέναντι σε κάθε είδους λαϊκό έλεγχο.

Για να κατανοήσουμε τις διατυπώσεις του Μαρξ για την Κομμούνια ως ρήξη με τις καθιερωμένες σχέσεις εκπροσώπησης και οργάνωσης της πολιτικής εξουσίας, πρέπει πρώτα να διευκρινίσουμε τι εννοούσε, μαζί με πολλούς σύγχρονούς του, με τον όρο «κοινοβουλευτισμός» (parliamentarism). Εδώ, η απόδοση της λέξης στα ελληνικά δεν είναι ιδιαίτερη βοηθητική διότι η λέξη παραπέμπει στην ίδια την ύπαρξη και δραστηριότητα των κοινοβουλίων ή, αλλιώς ειπωμένο, σε ένα καθεστώς όπου ο θεσμός αποτελεί τη βάση του πολιτεύματος. Αντίθετα για τον Μαρξ, αλλά και γενικότερα για τον δημόσιο λόγο της εποχής, ο «κοινοβουλευτισμός» αναφέρεται μάλλον στη δυσλειτουργία των αντιπροσωπευτικών θεσμών, ή, για την ακρίβεια, σε καταστάσεις όπου το κοινοβούλιο καθίσταται ανίσχυρο και μετατρέπεται σε ένα θεσμό όπου ο πολιτικός λόγος έχει διαχωριστεί από την ισχύ. Μια τέτοια εξέλιξη φαίνεται να έχει ήδη δρομολογηθεί σε ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες ως αποτέλεσμα των δομικών μετασχηματισμών του αστικού κράτους στο δεύτερο ήμισυ του 19ου αιώνα. Ένα απόσπασμα από το πρώτο προσχέδιο του *Εμφυλίου Πολέμου στη Γαλλία* συνοψίζει αυτή την διαπίστωση: «Η κρατική μηχανή και ο κοινοβουλευτισμός δεν είναι η πραγματική ζωή των κυρίαρχων τάξεων, παρά μόνο τα οργανωμένα γενικά όργανα της κυριαρχίας τους, οι πολιτικές εγγυήσεις, οι μορφές και οι εκφράσεις της παλιάς τάξης πραγμάτων»¹⁵. Με άλλα λόγια, το πραγματικό κέντρο εξουσίας της άρχουσας τάξης, ο θεσμικός χώρος όπου απο-

12. Daniel Bensaid, *Politiques de Marx*, στο Karl Marx, Friedrich Engels, *Inventer l'inconnu. Textes et correspondance autour de la Commune*, La fabrique, Παρίσι, 2008, σελ. 288.

13. «Η επέμβαση μιας κρατικής εξουσίας στις κοινωνικές σχέσεις γίνεται περιττή στον έναν τομέα μετά τον άλλο και έπειτα αδρανεί από μόνη της. Στη θέση της κυβέρνησης πάνω σε πρόσωπα, έρχεται η διαχείριση των πραγμάτων (die Verwaltung von Sachen) και η καθοδήγηση των διαδικασιών παραγωγής. Το κράτος δεν "καταργείται", αλλά *απονεκρώνεται*», MEW 20 262. (Ένγκελς, *Αντι-Ντίρινγκ*. Η ανατροπή της επιστήμης από τον κύριο Ντίρινγκ. Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 2006, σελ. 434).

14. MEGA I.22 142 (ΕΠΓ 83).

15. Μαρξ, Πρώτο προσχέδιο στον *Εμφύλιο πόλεμο στην Γαλλία*, MEGA I.22 58.

ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΟ ΜΕ ΤΗ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΑ. — ΠΟΣΤΟ ΣΤΑΔΙΟ ΤΩΝ ΕΠΕΛΕΥΣΤΩΝ ΤΟ 1848. — Σελίδα 232.

φασίζεται η πραγματική της πολιτική, δεν είναι ούτε η γραφειοκρατική μηχανή ούτε το κοινοβούλιο, παρότι εκεί αναδείχθηκε για πρώτη φορά η ηγεμονία της τη στιγμή των αστικών επαναστάσεων της Αγγλίας και της Γαλλίας. Εάν όμως δεν βρίσκεται εκεί, τότε πού εντοπίζεται; Πολύ απλά στην *εκτελεστική εξουσία*, που κυριαρχεί πλέον έναντι της νομοθετικής και συγκεντρώνει στα χέρια της τη διαδικασία της πολιτικής απόφασης, διαφυλάσσοντάς την από τη λαϊκή πίεση πολύ πιο αποτελεσματικά από οποιαδήποτε εκλεγμένη Εθνοσυνέλευση.

Αυτός ήταν ο μηχανισμός που οδήγησε τη Συντακτική Συνέλευση του 1848 να υποσκάψει η ίδια την ισχύ που διέθετε και να ανοίξει τον δρόμο στον Λουδοβίκο Βοναπάρτη, εκλεγμένο πρόεδρο της Δημοκρατίας με άμεση ψηφοφορία και ενσάρκωση μιας σταδιακά παντοδύναμης εκτελεστικής εξουσίας. Ας παραθέσουμε εδώ και πάλι την ανάλυση του Μαρξ: «Στην αδιάκοπη σταυροφορία τους ενάντια στις μάζες των παραγωγών, [οι κυρίαρχες τάξεις] ήταν, ωστόσο, υποχρεωμένες όχι μόνο να παραχωρούν στην εκτελεστική

εξουσία διαρκώς αυξανόμενη κατασταλτική ισχύ, αλλά ταυτόχρονα να αφαιρούν ένα προς ένα από το δικό τους κοινοβουλευτικό προπύργιο — την Εθνοσυνέλευση — όλα τα μέσα άμυνας που διέθετε ενάντια στο Εκτελεστικό. Το Εκτελεστικό, στο πρόσωπο του Λουδοβίκου Βοναπάρτη, τους εξεδίωξε. Ο φυσικός απόγονος της Δημοκρατίας (République) του «Κόμματος της Τάξης» ήταν η Δεύτερη Αυτοκρατορία»¹⁶. Υπό αυτή την έννοια, η καταδίκη του «κοινοβουλευτισμού» ισοδυναμεί με καταγγελία της κοινοβουλευτικής ανημπόριας ή, αλλιώς ειπωμένου, του «κοινοβουλευτικού κρετινισμού», του ιδεολογικού εγκλωβισμού στο πολιτικό θέατρο των αιωρούμενων στο κενό αντιπροσωπευτικών θεσμών. Στη *δέκατη όγδοη Μπριμέρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*, ο Μαρξ είχε ήδη χλευάσει την «ιδιόμορφη ασθένεια που μαστίζει ολόκληρη την [ευρωπαϊκή] ήπειρο από το 1848, ο *κοινοβουλευτικός κρετινισμός*, που αιχμαλωτίζει όσους έχουν προσβληθεί από αυτήν σε έναν φανταστικό κόσμο και τους στερεί από κάθε

16. MEGA I.22 138 (ΕΠΓ 77).

αίσθηση, κάθε μνήμη, κάθε κατανόηση του σκληρού εξωτερικού κόσμου»¹⁷.

Αντίθετα, η ιδέα μιας εκλεγμένης συνέλευσης ως «εργαζόμενου σώματος» αναφερόταν στην εμπειρία των Εθνοσυνελεύσεων της Γαλλικής Επανάστασης, μια εμπειρία που ο Μαρξ είχε μελετήσει προσεκτικά στα νεανικά του γραπτά, όταν σχεδίαζε να γράψει την ιστορία τους. Αυτές οι συνελεύσεις ενσάρκωναν στα μάτια του την πρωτοκαθεδρία της νομοθετικής εξουσίας, τον θεσμικό χώρο όπου αρθρώνεται μια λαϊκή βούληση που υπερέχει πάντα των δεδομένων μορφών εκπροσωπούσής της και που διαθέτει ταυτόχρονα τα μέσα να γίνονται πράξη οι αποφάσεις της. Όπως το έθεσε στο νεανικό του χειρόγραφο κριτικής της φιλοσοφίας του δικαίου του Χέγκελ, «η νομοθετική εξουσία έκανε τη Γαλλική Επανάσταση»¹⁸. Αυτή η πρωτοκαθεδρία εκφράστηκε περαιτέρω στην ικανότητα αυτών των συνελεύσεων να επιβληθούν έναντι της εκτελεστικής εξουσίας. Για να το θέσουμε με τους όρους της *Γερμανικής Ιδεολογίας*, η «ουσιαστικά δρώσα Συνέλευση» [πρόκειται για τη Συμβατική Συνέλευση (Convention nationale) που λειτούργησε από τις 20 Σεπτεμβρίου 1792 έως τις 26 Οκτωβρίου 1795] αντλούσε την ικανότητά της για δράση στην πίεση που ασκούσαν πάνω της οι «αμέτρητες μάζες» του λαού, πίεση στην οποία δεν μπορούσε παρά να ενδώσει¹⁹ και που την ανάγκαζε να «μετατραπεί η ίδια σε *αληθινό όργανο* της μεγάλης μάζας των Γάλλων»²⁰.

Στις σημειώσεις που κράτησε το 1844 πάνω στα *Απομνημονεύματα* του Λεβασέρ (Levasseur), ένα πρώην μέλος της Εθνικής Συνέλευσης από την Σαρτ (Sarthe), όταν

17. MEGA I.11 155 (Μαρξ, *Η 18η Μπρυμέρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 2005, σελ. 104).

18. MEGA 1.2 61 (Μαρξ, *Κριτική της Εγγελιανής Φιλοσοφίας του Κράτους και του Δικαίου*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1978, σελ. 96).

19. «Η Εθνική Συνέλευση ήταν υποχρεωμένη να κάνει αυτό το βήμα γιατί παρακινούνταν από τις αμέτρητες μάζες που στέκονταν πίσω της» MEGA I.5 253 (Μαρξ, Έγγελς, *Η Γερμανική Ιδεολογία*, Gutenberg, Αθήνα, 1997, τ. 1, σελ. 279).

20. MEGA I.5 254 (*Η Γερμανική Ιδεολογία*, ο. π.).

ακόμη σκόπευε να γράψει μια ιστορία της Συμβατικής Συνέλευσης, ο Μαρξ διερεύνησε πιο συστηματικά τις τριμερείς σχέσεις μεταξύ νομοθετικής εξουσίας, λαϊκού κινήματος και εκτελεστικής εξουσίας. Η προσοχή του Μαρξ στράφηκε ιδιαίτερα στην υποδειγματική περίοδο κατά την οποία η πραγματική εκτελεστική εξουσία είχε περιέλθει στα χέρια του «λαϊκού κινήματος». Αντιγράφοντας αποσπάσματα του έργου του Λεβασέρ, ο Μαρξ επισημαίνει ότι το «λαϊκό κίνημα» — μια χαρακτηριστική έγκλιση του λόγου του Ιακωβίνω — είχε βρει οργανωμένη έκφραση σε ένα άλλο εκλεγμένο σώμα, την (πρώτη) Παρισινή Κομμούνα, την Κομμούνα των Αβράκωτων (*sans-culottes*) υπό τον Πιέρ-Γκασπάρ Σομέτ (Pierre-Gaspard Chaumette), που κατόρθωσε να επιβληθεί έναντι της κυριαρχούμενης τότε από τους Γιρονδίνους Εθνικής Συνέλευσης: «Μια μεταβατική ρευστή περίοδος (*interregnum*) ξεκινά στις 10 Αυγούστου 1792. Από αυτό πήγαζε η ανημπόρια της Νομοθετικής Συνέλευσης, η ανημπόρια της κυβέρνησης. Η διακυβέρνηση περνάει στις δημόσιες συνελεύσεις και στους δήμους. Αυτοσχέδια κέντρα διακυβέρνησης, προϊόντα της αναρχίας, αποτελούσαν αναγκαστικά την έκφραση του λαϊκού κινήματος, γιατί δύναμή τους ήταν μοναχά η ιαχύς της λαϊκής γνώμης... Όταν αρχίζει να συνεδριάζει η Συμβατική Συνέλευση, το εξεγερσιακό κίνημα κυριαρχούσε στο Παρίσι, η Κομμούνα ήταν παnochυρ... Οι Γιρονδίνιοι ανέθεσαν την εκτελεστική εξουσία σε ένα προσωρινό υπουργικό συμβούλιο στις 10 Αυγούστου. Αυτό το συμβούλιο, στερούμενο κοινωνικού σπρίγγματος εντός του έθνους, εξαφανίστηκε όταν το κόμμα στο οποίο ανήκε έγινε αντιδημοφιλές. Η εκτελεστική εξουσία ασκούνταν στην πραγματικότητα από τις Κομμούνες, ιδίως από την Κομμούνα του Παρισιού, αποτελούμενη από ανθρώπους δημοφιλείς και με σθένος. Οι εκλογές στην πρωτεύουσα διεξήχθησαν υπό την επιρροή της Κομμούνας. Τα ηγετικά της μέλη πέτυχαν να εκλεγούν»²¹.

21. Karl Marx, *Vorarbeiten zu einer Geschichte des Konvents: René Levasseur, (de la Sarthe) ex-Conventionnel: Mémoires t. 1-4*, MEGA IV. II 283-298.

Η ίδια η Εθνοσυνέλευση του 1792-94 μετατράπηκε σε δρών «εργαζόμενο σώμα» μόνο χάρη σε αυτή τη συνεχή αλληλεπίδραση με το λαϊκό κίνημα και τις πολλαπλές μορφές έκφρασής του, είτε άτυπες είτε οργανωμένες. Σε ένα απόσπασμα που αντιγράφηκε από τον Μαρξ, ο Λεβασέρ αναφέρεται στην τροπή που πήραν τα γεγονότα με αποδοκιμαστικούς αλλά υποβλητικούς όρους: «Οι επιτροπές της Συμβατικής Συνέλευσης (Convention nationale) και η ίδια η Συνέλευση ασχολήθηκαν με όλους τους κλάδους της διοίκησης και εξέδιδαν μέσω διαταγμάτων πολυάριθμες και συχνές πράξεις εκτελεστικής εξουσίας. Από την άλλη, μεγάλο τμήμα της διοίκησης είχαν αναλάβει και οι δήμοι. Πολιτική εξουσία, στρατιωτική εξουσία, ακόμη και δικαστική εξουσία, τίποτε δεν ήταν σωστά ρυθμισμένο... Από τη στιγμή που, από όποια αρχή κι αν είχε συγκληθεί, μια συγκέντρωση πολιτών καλούνταν να ασχοληθεί με ένα θέμα δημοσίου ενδιαφέροντος ήταν βέβαιο ότι θα παρενέβαινε ταυτόχρονα σε ζητήματα που δεν συνδέονταν με την αποστολή που της είχε ανατεθεί... Έστω κι αν υπήρχε μία απειροσύνη ντε φάκτο εξουσιών, μια ενιαία συλλογική οντότητα, η Συμβατική Συνέλευση (Convention nationale), συνένωσε ως προς τη νομιμότητα (de jure) όλη την εξουσία του κοινωνικού σώματος, και την άσκησε συχνά: ενήργησε ως νομοθετική αρχή με τα διατάγματά της, ως διοίκηση μέσω των επιτροπών της, και επιπλέον άσκησε τη δικαστική εξουσία με τον τρόπο που επέκτεινε το δικαίωμα έγκλησης»²². Από τη μια επαναστατική Κομμούνα στην άλλη, διαπιστώνουμε έναν εντυπωσιακό παραλληλισμό μεταξύ του στοχασμού του Μαρξ και της εξέλιξης των ιστορικών συγκυριών στις οποίες αναφέρεται, που με τη σειρά τους αντανakλώνται στη θεμελιώδη ενότητα της μακράς επαναστατικής ακολουθίας που ξεκίνησε με τις νικηφόρες εξεγέρσεις της περιόδου 1789-93, συνεχίστηκε το 1830 και το 1848 και κλείνει τον Μάιο του 1871 με την κτηνώδη σφαγή του λαού του Παρισιού.

Ο άλυτος γρίφος της εκτελεστικής εξουσίας

Δεν αποτελεί, λοιπόν, έκπληξη ότι ο Μαρξ είδε την Κομμούνα του 1871 ως ένα «εργαζόμενο σώμα» στον βαθμό που, όπως και η προκάτοχός της του 1792, αποτελούσε αυθεντική έκφραση του λαϊκού κινήματος. Από εκεί πήγαζε η δύναμή της — μια δύναμη που εσωτερικεύσε στην ίδια της τη δομή, υπερβαίνοντας τον «κοινοβουλευτισμό» και λειτουργώντας ταυτόχρονα ως διαβουλευτική συνέλευση και εκτελεστική εξουσία, έστω και μόνο στο επίπεδο μιας πόλης. Εδώ ο Μαρξ βασίστηκε στο γεγονός ότι το σύνολο σχεδόν των μελών του Συμβουλίου της Κομμούνας ήταν επίσης μέλη μιας από τις εννέα εκτελεστικές «επιτροπές» της. Όπως όμως επισημαίνει ο Ρενέ Μπιντούζ (René Bidouze), ανατρέποντας τη συχνή ταύτιση του γχειρήματος με καθεστώς άμεσης (με την έννοια της αδιαμεσολάβητης) δημοκρατίας, η Κομμούνα «ήταν στην πραγματικότητα μια «αντιπροσωπευτική» συνέλευση. Σε κάθε μέλος του Συμβουλίου της είχαν ανατεθεί εξουσίες από τους εκλογείς»²³ στις κάλπες της 26ης Μαρτίου 1871 — θα εξετάσουμε παρακάτω το ζήτημα των δεσμευτικών εντολών και κατά πόσο αλλοιώνουν την αρχή της αντιπροσώπευσης.

Ευσταθεί ασφαλώς η διαπίστωση ότι ο ρόλος των εκλεγμένων αντιπροσώπων της Κομμούνας υπερέβη στην πράξη τον ρόλο ενός παραδοσιακού βουλευτή που περιορίζεται στη θέσπιση νόμων. Τα μέλη του Συμβουλίου ανέλαβαν όντως μικτές αρμοδιότητες που αντανakλούσαν τον διττό χαρακτήρα αυτής της συνέλευσης, ταυτόχρονα δημοτικό συμβούλιο της πρωτεύουσας και ντε φάκτο επαναστατική κυβέρνηση. Εδώ όμως εντοπίζεται και το καίριο μειονέκτημά της: το βασικό εσωτερικό πρόβλημα της Κομμούνας βρισκόταν αναμφίβολα στην αποδεδειγμένη αδυναμία της να λειτουργήσει ως ένα πραγματικό «εργαζόμενο σώμα». Ο λόγος

23. René Bidouze, *La Commune de Paris telle qu'en elle-même*, Παντέν (Pantin), Le temps des cerises, 2008, σελ. 64.

δεν ήταν βέβαια ότι είχε γίνει παίγνιο της εκτελεστικής εξουσίας, όπως τα αστικά κοινοβούλια, αλλά η αποτυχία της να λειτουργήσει σαν πραγματικό εκτελεστικό όργανο. Αποτελούσε κοινά αποδεκτή διαπίστωση ότι το Συμβούλιο της Κομμούνας χανόταν σε συζητήσεις που δεν κατέληγαν σε συγκεκριμένα αποτελέσματα και ότι αδυνατούσε να επεξεργαστεί τα αναγκαία μέσα για την υλοποίηση των πολυάριθμων αποφάσεών του.

Ο Μαρξ, ενημερωμένος από τους ανταποκριτές και τα μέλη της Διεθνούς στο Παρίσι, είχε συνείδηση αυτής της κατάστασης, όπως δείχνει, για παράδειγμα, η επιστολή του στις 13 Μαΐου 1871 προς τους Λεό Φρανκέλ (Leo Frankel) και Εζέν Βαρλέν (Eugène Varlin), εξέχοντα μέλη του Συμβουλίου της Κομμούνας²⁴. Μέρος της δυσκολίας βρισκόταν στον διχασμό των αρμοδιοτήτων στα στρατιωτικά ζητήματα: η Κεντρική Επιτροπή της Εθνοφρουράς²⁵ αμφισβητούσε συνεχώς την εξουσία του Συμβουλίου. Επιπλέον, ακόμη και αυτή η Κεντρική Επιτροπή, παρά το κύρος

της, συναντούσε μεγάλες δυσκολίες στην υλοποίηση των αποφάσεών της γιατί είχε να κάνει με τάγματα εθνοφρουρών που συχνά αρνούσαν να εκτελέσουν διαταγές από τα πάνω και που ήταν σε θέση, χάρη στην αναγνωρισμένη «ομοσπονδιακή» αυτοοργάνωσή τους, να προασπίσουν αποτελεσματικά την αυτονομία τους. Σύντομα έγινε σαφές ότι αυτό το πρόβλημα ήταν πολύ ευρύτερο και ότι η ίδια η δομή των Επιτροπών του Συμβουλίου της Κομμούνας ήταν αναποτελεσματική. Οι Επιτροπές ήταν υπερφορτωμένες με ασαφείς αρμοδιότητες που συχνά αλλοεπικαλύπτονταν, η σύνθεσή τους ήταν ασαφής, ο συντονισμός τους προβληματικός και οι συγκρούσεις μεταξύ τους συνεχείς.

Αυτή η κατάσταση τροφοδότησε ατέρμονες συζητήσεις εντός του Συμβουλίου σχετικά με την ανάγκη αναδιοργάνωσης της εκτελεστικής εξουσίας. Σύμφωνα με την εισήγηση του Σαρλ Ντελεκλύζ (Charles Delescluze)²⁶ που υιοθετήθηκε στις 20 Απριλίου, «το Συμβούλιο αποφάσισε να αναθέσει προσωρινά την εκτελεστική εξουσία στη σύνοδο των αντιπροσώπων των εννέα Επιτροπών, μεταξύ των οποίων έχουν κατανεμηθεί τα καθήκοντα και οι διοικητικές αρμοδιότητές της». Αυτοί οι αντιπρόσωποι, που εκλέγονται κατά πλειοψηφία από το Συμβούλιο, «συνεδριάζουν καθημερινά και λαμβάνουν αποφάσεις σχετικά με κάθε τμήμα τους κατά πλειοψηφία». Οι αντιπρόσωποι «δίνουν, σε μυστική σύνοδο, καθημερινή αναφορά στο Συμβούλιο της Κομμούνας για τα μέτρα που έχουν αποφασίσει ή εκτελέσει, και το Συμβούλιο αποφαινεται σχετικά».

Εδώ διαπιστώνεται τόσο η πρόθεση να σχηματιστεί ένα διακριτό και ολιγάριθμο όργανο στο οποίο η Κομμούνα θα μπορούσε να «αναθέσει» αυτό που αποκαλούσε η ίδια την «εκτελεστική εξουσία», όσο και

24. «Η Κομμούνα μου φαίνεται πως κάνει πολύ χρόνο σε ασήμαντα ζητήματα και προσωπικές έριδες. Διαπιστώνεται ότι υφίστανται ακόμη άλλες επιρροές εκτός από αυτές των εργατών. Όλα αυτά δεν θα είχαν σημασία αν είχατε χρόνο για να καλύψετε τον χαμένο χρόνο». MEW 33 226.

25. Η Εθνοφρουρά (Garde nationale) κάθε πόλης υπήρχε ως θεσμός από την εποχή της Γαλλικής Επανάστασης, αν και η σύνθεσή της γνώρισε ριζικές αλλαγές στο πέρασ του χρόνου. Σε γενικές γραμμές αποτελούνταν από όσους έφεδρους 20 έως 60 ετών δεν είχαν κληθεί στον τακτικό στρατό, αν και κατά περιόδους οι λαϊκές τάξεις είχαν αποκλειστεί από το σώμα. Η σύγκλησή της γινόταν παράλληλα με τη γενική επιστράτευση. Το 1870, με την έναρξη του Γαλλοπρωσικού Πολέμου, η σύνθεση της Εθνοφρουράς εκδημοκρατίζεται ριζικά και μετατρέπεται ντε φάκτο σε λαϊκή πολιτοφυλακή. Στις επαναστατικές διεργασίες που ωριμάζουν σταδιακά στο πολιορκημένο από τα πρωσικά στρατεύματα Παρίσι, η Εθνοφρουρά συγκροτείται τον Φεβρουάριο του 1871 σε πλήρως αυτοδιοικούμενο «ομοσπονδιακό» σώμα, που εκλέγει ελεύθερα (με δικαίωμα ανάκλησης) τους επικεφαλής κάθε βαθμίδας, έως και την Κεντρική Επιτροπή που αποτελεί το ανώτατο όργανο. Στις 29 Μαρτίου 1871, το πρώτο διάταγμα της Κομμούνας, με τεράστια συμβολική και πρακτική σημασία, καταργούσε τον τακτικό στρατό και τον αντικαθιστούσε με την Εθνοφρουρά, δηλαδή με τον ένοπλο λαό.

26. Βλέπε το πλήρες κείμενο της εισήγησης του Ντελεκλύζ στην *Επίσημη Εφημερίδα* (Journal officiel) της Κομμούνας της 21ης Απριλίου 1871 προσβάσιμη στο archivesautonomies.org/IMG/pdf/commune/communedeparis/JOMatin/0421.pdf. Τα αποσπάσματα που ακολουθούν παραπέμουν σε αυτό το κείμενο.

η θέληση να θεθεί αυτό το όργανο υπό τον αυστηρό έλεγχο του Συμβουλίου. Πρέπει επίσης να σημειωθεί η σαφής παραβίαση της αρχής της δημοσιότητας των διαδικασιών. Στην πραγματικότητα, αυτή η αρχή υπήρξε εξαρχής αντικείμενο έντονων διαφωνιών μεταξύ εκείνων που την έβλεπαν ως συστατικό στοιχείο της δημοκρατικής λειτουργίας και εκείνων (κατά κανόνα των μπλανκιστών μελών του Συμβουλίου και εκείνων που γενικά αποκαλούνται «Ιακωβίνοι») που αντιτάχθηκαν σε αυτήν, επικαλούμενοι το εξαιρετικό των περιστάσεων ή την αποτελεσματικότητα των εργασιών του Συμβουλίου που αφιέρωνε όντως μεγάλο μέρος των συνεδριάσεών του στη συζήτηση των πρακτικών των προηγούμενων. Η *Επίσημη Εφημερίδα (Journal officiel)* της Κομμούνας άρχισε να δημοσιεύει συνοπτικά πρακτικά μόλις από τη συνεδρίαση της 14ης Απριλίου, δηλαδή τρεις σχεδόν εβδομάδες μετά την έναρξη των εργασιών της — πρακτικά που ο Λισαγκαρέ (Lissagaray) στη γνηστή του *Ιστορία της Κομμούνας* θεώρησε «πετσοκομμένα» (exurgés) και ότι έδιναν μόνο μία «πολύ αμυδρή εικόνα αυτών των συνεδριάσεων»²⁷. Παρά την αντίθεση πολλών μελών του Συμβουλίου, πολλές συνεδριάσεις συνέχισαν να διεξάγονται κλεισμένων των θυρών, και όχι μόνο όταν συζητούνταν στρατιωτικά ζητήματα.

Τα παραπάνω μέτρα στάθηκαν ωστόσο ανεπαρκή για να λυθεί το πρόβλημα της εκτελεστικής εξουσίας. Με τη δραματική επιδείνωση της κατάστασης της άμυνας της πόλης, η Κομμούνα οδηγήθηκε στην εσωτερική κρίση του Μαΐου 1871, μια κρίση που πυροδοτήθηκε από την απόφαση για σύσταση μιας «Επιτροπής Κοινής Σωτηρίας»²⁸ που αποδείχθηκε

εξίσου αναποτελεσματική με την προηγούμενη Εκτελεστική Επιτροπή. Αυτό επέφερε περαιτέρω διχασμό μεταξύ της «πλειοψηφίας» και της «μειοψηφίας» του Συμβουλίου, με καταστροφικές συνέπειες για το ηθικό της Εθνοφρουράς και των εξεγερμένων. Στον *Εμφύλιο πόλεμο στη Γαλλία*, κείμενο θέσεων, ας το θυμίσουμε, της Α' Διεθνούς, αυτά τα καυτά ζητήματα ευλόγως αποσιωπούνται. Πράγματι, εν μέσω υστερίας του διεθνούς αστικού τύπου κατά της «Κομμούνας των αιμοδιψών εγκληματιών και καταστροφών του Παρισιού», και με ακόμη νωπή τη σφαγή της Ματωμένης Βδομάδας, η στιγμή δεν ήταν η πιο κατάλληλη για να συζητηθούν ενώπιον της κοινής γνώμης οι εσωτερικές διαμάχες της επανάστασης. Επιπλέον,

27. Prosper-Olivier Lissagaray, *Histoire de la Commune de Paris de 1871*, Παρίσι, La Découverte, 2000, σελ. 258.

28. Η «ιστορική» Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας συγκροτήθηκε τον Απρίλιο του 1793 από τη Συμβατική Εθνοσυνέλευση και ανασχηματίστηκε, με διευρυνμένες αρμοδιότητες, τον Ιούλιο του 1793. Αποτέλούσε την εκτελεστική εξουσία κατά τη διάρκεια της Ιακωβίνικης περιόδου (Ιούνιος 1793-Ιούλιος 1794) της Γαλλικής Επανάστασης. Σε διαδοχικές συνεδριάσεις μεταξύ 1ης και 4ης Μαΐου 1871, το Συμβούλιο της

Κομμούνας εγκρίνει, κατόπιν θελλωδών συζητήσεων, τη δημιουργία μιας Επιτροπής Κοινής Σωτηρίας. Η απόφαση διαχέει τα μέλη του και οδηγεί στον σχηματισμό μιας «μειοψηφίας» που διαφωνεί με κάτι που θεωρεί κακή απομίμηση της Ιακωβίνικης εμπειρίας. Αυτή η μειοψηφία θα δημοσιοποιήσει τη διαφωνία της στις 15 Μαΐου, αποχωρώντας προσωρινά από το όργανο. Αυτός ο διχασμός θα επιδράσει καταλυτικά στην πτώση του ηθικού των Κομμουνιστών τη στιγμή που διαφαίνεται όλο και καθαρότερα η στρατιωτική ήττα.

αυτή η αντιπαράθεση είχε δικάσει τα ίδια τα μέλη της της Διεθνούς στο Συμβούλιο, με την πλειοψηφία να παίρνει θέση υπέρ των υποστηρικτών της Επιτροπής Κοινής Σωτηρίας, αλλά με τις περισσότερες από τις προσωπικότητες του παρισινού τμήματος της οργάνωσης –μεταξύ άλλων οι Εζέν Βαρλέν, Μπενουά Μαλόν (Benoit Malon), Ωγκύστ Σεραγιέ (Auguste Serrailier: ο πληρεξούσιος απεσταλμένος από το Λονδίνο του Γενικού Συμβουλίου της Διεθνούς), Ωγκύστ Τες (Auguste Theisz), Λεό Φρανκέλ– να συντάσσονται με τη μειοψηφία που καταδικάζει αυτό που θεωρεί μια κακή απομίμηση του ένδοξου παρελθόντος του 1793.

Από τις προσθήκες του Μαρξ στη γερμανική μετάφραση του έργου του Λισαγκαρέ διαφαίνεται ότι ο ίδιος αρνήθηκε να συμπαραταχθεί με κάποιο από τα δύο «στρατόπεδα», κρίνοντας τις αντιρρήσεις της «μειοψηφίας» βάσιμες επί της αρχής αλλά εντελώς άκαιρες δεδομένων των απελπιστικών συνθηκών εκείνης της στιγμής²⁹. Ο βασικός σύγχρονος ιστορικός της Κομμούνας Ζακ Ρουζεριί (Jacques Rougerie) σχετικοποιεί τη σημασία αυτού του διαχωρισμού στον βαθμό που αφορούσε τα μέσα και όχι τον στόχο, που ήταν κοινός, δηλαδή να σχηματιστεί ένα πιο αποτελεσματικό εκτελεστικό όργανο. Επιπλέον, ο Ρουζεριί τονίζει ότι η μάζα της βάσης των Κομμουνάρων ήταν αποφασιστικά με το μέρος της πλειοψηφίας, διαμαρτυρόμενη συνεχώς για τη «μαλθακότητα» της Κομμούνας και απαιτώντας —σε άμεση συνέχεια με το πνεύμα των Αβράκωτων— την προσφυγή σε έκτακτα μέτρα του τύπου του Τρόμου του 1793³⁰. Σ' αυτό το σημείο, ας τονίσουμε κάτι που συχνά αποσιωπάται ή εκλαμβάνεται λανθασμένα: το αίτημα άσκησης της εξουσίας «από τα κάτω» και ο λαϊκός «αυθορμητισμός» (ή ο θεωρούμενος ως τέτοιος) που το συ-

νοδεύει δεν ταυτίζονται σε καμία περίπτωση συνώνυμα με τη μη βία. Ενώ η επαναστατική βία που ασκήθηκε εκούσια από την ίδια την Κομμούνα παρέμεινε σε αξιολογούμενα χαμηλά επίπεδα, η «ελευθεριακή» απόρριψη των θεσμικών και οργανωτικών διαμεσολαβήσεων, καθώς και η περιφρόνηση για τη νομική διάσταση των ατομικών δικαιωμάτων, ενθάρρυναν την «από τα κάτω» καταστολή εναντίον των αντιπάλων της. Η ίδια η αδιαμεσολάβητη προσφυγή στην καταστολή θεωρήθηκε αναπόσπαστο τμήμα αυτής της αντίληψης της λαϊκής κυριαρχίας. Όπως το θέτει ο Ρουζεριί, «η δικτατορία, ο Τρόμος [με την έννοια του Τρόμου της Ιακωβίνικης περιόδου], αυτά είναι για τους άλλους, τους αντεπαναστάτες. Ο ίδιος [ο Κομμουνάρος] είναι απολύτως “ελευθεριακός”. Η διακυβέρνηση που φαντάζεται και που απαιτεί είναι η άμεση διακυβέρνηση από και για τον λαό, η πληρέστερη άσκηση της καθολικής λαϊκής κυριαρχίας»³¹. Για να επιστρέψουμε στο ζήτημα της εκτελεστικής εξουσίας, η δήλωση του εξέχοντος μέλους του Συμβουλίου (και κατοπινής ηγετικής μορφής του γαλλικού σοσιαλισμού) Εντουάρ Βαγιάν (Édouard Vaillant) κατά την ψηφοφορία της 4ης Μαΐου για τη σύσταση της Επιτροπής Κοινής Σωτηρίας συνοψίζει αναμφίβολα μια ευρέως αποδεκτή αξιολόγηση της πραγματικής λειτουργίας του κεντρικού οργάνου της Κομμούνας: «αν [αυτή] η συνέλευση θέλει μια πραγματική εκτελεστική επιτροπή που να μπορεί πραγματικά να ηγηθεί της κατάστασης και να αντιμετωπίσει τα διάφορα πολιτικά ενδεχόμενα, πρέπει να πρώτα να μεταρρυθμιστεί η ίδια και να πάψει να είναι ένα φλύαρο μικρό κοινοβούλιο που ανατρέπει την επόμενη μέρα ότι αποφάσισε την προηγούμενη, ανάλογα με ό,τι φαντασιώνεται και που δημιουργεί διαρκώς προσκόμματα στις αποφάσεις της εκτελεστικής επιτροπής του»³².

29. Βλ. σχετικά Daniel Gaido, «The First Workers' Government in History: Karl Marx's Addenda to Lissagaray's *History of the Commune of 1871*», *Historical Materialism*, 29/1, 2021, σελ. 49-112.

30. Jacques Rougerie, *Procès des Communards*, Παρίσι, Julliard, 1964, σελ. 186-198 και, του ίδιου, *Paris, ville libre*, Παρίσι, Seuil, 2004.

31. Rougerie, ο. π. σελ. 220.

32. Βλ. την *Επίσημη Εφημερίδα* (Journal officiel) της Κομμούνας της 4ης Μαΐου 1871, προσβάσιμο στο archivesautonomies.org/IMG/pdf/commune/communedeparis/JOMatin/0504.pdf

Αντιπροσώπωση και λαϊκός έλεγχος: ένα νέο δημοκρατικό υπόδειγμα;

Συνοψίζοντας, μπορούμε να πούμε ότι παρά τις αναμφίβολες προθέσεις της και τα όσα σχετικά διακηρύσσει ο *Εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία*, η Κομμούνα δεν κατόρθωσε να συγκροτηθεί σε ένα «εργαζόμενο σώμα». Ας εξετάσουμε τώρα αν είχε μεγαλύτερη επιτυχία στον στόχο της μείωσης της απόστασης μεταξύ των αντιπροσώπων και των εκπροσωπούμενων, στην υλοποίηση, με άλλα λόγια, της «άμεσης διακυβέρνησης» σύμφωνα με το πιεστικό αίτημα του εξεγερμένου Παρισιού. Η *Διακήρυξη προς τον Γαλλικό Λαό* της 19ης Απριλίου δεν έλεγε κάτι πιο συγκεκριμένο πέρα από μια γενική αναφορά στη «διάρκή συμμετοχή των πολιτών στις κοινοτικές υποθέσεις μέσω της ελεύθερης έκφρασης των ιδεών τους, της ελεύθερης υπεράσπισης των συμφερόντων τους»³³. Όμως, ήδη από την έναρξη της πολιορκίας του Παρισιού από τα πρωσικά στρατεύματα (Σεπτέμβριος 1870), και ακόμη πιο πριν μεταξύ των εργατικών και σοσιαλιστικών κύκλων, οι ιδέες της ανακλιτότητας των αντιπροσώπων και της «δεσμευτικής εντολής» (*mandat impératif*) θεωρούνταν αναπόσπαστο μέρος της κομμουνιστικής ιδέας: «Οι Κομμουνάροι θεωρούσαν όσους εξέλεγαν όχι ως “βουλευτές” (όπως αποκαλούνταν υπό τη Δεύτερη Αυτοκρατορία) ή ως “αντιπροσώπους” (όπως το 1848), αλλά [σύμφωνα με την ορολογία των Αβράκωτων] ως τους εντολοδόχους τους. Ως εντολοδόχοι, κομιστές της δεσμευτικής εντολής των εκλογέν τους, ανακαλούνται κατά βούληση από τους εντολείς τους αν παραβίασαν ή αποδείχθηκαν ανίκανοι να την τηρήσουν»³⁴.

Αυτές οι αρχές συνδυάζονται με δύο άλλες: την ευρεία δημοσιοποίηση των

συζητήσεων του Συμβούλιου της Κομμούνας και την αποκεντρωμένη άσκηση της λαϊκής κυριαρχίας. Διότι είναι σαφές ότι το ζήτημα της κλίμακας είναι καθοριστικό για την άσκηση στην πράξη του δικαιώματος ελέγχου «από τα κάτω» της δραστηριότητας των εκλεγμένων αξιωματούχων. Ο Μαρξ εξέφρασε τον αμέριστο ενθουσιασμό του για αυτές τις αρχές τις οποίες θεώρησε ως πρότυπο χειραφετικής χρήσης της καθολικής ψηφοφορίας, ικανό να μειώσει δραστικά την αυτονομία μεταξύ αντιπροσώπων από αυτούς που εκπροσωπούν. Όπως το έθεσε στον *Εμφύλιο πόλεμο στη Γαλλία*: «Αντί να αποφασίζεται μια φορά κάθε τρία ή έξι χρόνια ποιο μέλος της άρχουσας τάξης θα εκπροσωπεί στρεβλά τον λαό στο κοινοβούλιο, η καθολική ψηφοφορία θα ήταν στην υπηρεσία του οργανωμένου σε κομμούνες λαού, κατά τον ίδιο τρόπο που το εκλογικό δικαίωμα χρησιμεύει σε κάθε εργοδότη που αναζητεί εργαζόμενους και διευθυντικό προσωπικό για την επιχείρησή του. Ως γνωστόν, όταν πρόκειται για τις πραγματικές υποθέσεις τους, οι επιχειρήσεις, όπως και τα άτομα, ξέρουν συνήθως να τοποθετούν τον κατάλληλο άνθρωπο στην κατάλληλη θέση – και αν καμιά φορά κάνουν λάθος, τότε ξέρουν πώς να το επανορθώσουν γρήγορα. Από την άλλη πλευρά, τίποτε δεν θα μπορούσε να είναι πιο ξένο προς το πνεύμα της Κομμούνας όσο η αντικατάσταση της καθολικής ψηφοφορίας από τον ιεραρχικό διορισμό των υπαλλήλων»³⁵. Ο Μαρξ προφανώς ενστερνίζεται πλήρως το αίτημα των εξεγερμένων Παριζιάνων για εντεταλμένους αντιπροσώπους, πραγματικούς υπηρέτες του λαού, στον οποίο καλούνται να λογοδοτήσουν. Διαμέσου της γενικευμένης και αντιιεραρχικής χρήσης της καθολικής ψηφοφορίας και της αρχής της ανακλιτότητας, την οποία με μια δόση ειρωνείας παρομοιάζει με τη διαδικασία πρόσληψης και απόλυσης προσωπικού κάθε βαθμίδας από τους εργοδότες, η ενσωμάτωση των αντιπροσωπευτικών και διοικητικών λειτουργιών στη δυναμική μιας ανερχό-

33. Βλ. το πλήρες κείμενο της Διακήρυξης, προσβάσιμο στο marginalia.gr/arthro/i-diakirixi-tis-parisinis-kommounas-ston-galliko-lao/

34. Jacques Rougerie, *Paris, ville libre*, ό.π., σελ. 221.

μενης λαϊκής εξουσίας γίνεται απτή δυνατότητα.

Εδώ τίθεται το ερώτημα κατά πόσο αυτές οι αρχές, που ήταν αντικείμενο συναίνεσης μεταξύ των Κομμουνάρων, ανταποκρίνονταν στην πραγματικότητα της εξουσίας που ασκήθηκε κατά τη διάρκεια των 72 ημερών της Κομμούνας. Ας ξεκινήσουμε με τη δεσμευτική εντολή (*mandat impératif*). Αν και ως αρχή αποτελούσε καθολικό αίτημα —και αντικείμενο συνεχούς επίκλησης τη στιγμή της λήψης κρίσιμων αποφάσεων, όπως η σύσταση της Επιτροπής Κοινής Σωτηρίας— στην πράξη δεν είχε ποτέ έναν δεσμευτικό χαρακτήρα. Οι εκλογές της 26ης Μαρτίου που ανέδειξαν το Συμβούλιο της Κομμούνας διεξήχθησαν σύμφωνα με τις προϋπάρχουσες ρυθμίσεις αν και εν μέσω πυρετώδους ατμόσφαιρας έντονων προγραμματικών ζυμώσεων και συζητήσεων. Σε κάθε περίπτωση, δεν υπήρχε πρόβλεψη κάποιας ειδικής διαδικασίας που να δεσμεύει τους αντιπροσώπους ως προς συγκεκριμένες προεκλογικές εξαγγελίες ή τοποθετήσεις σε ενδεχόμενες μελλοντικές ψηφοφορίες. Επιπλέον, οι αντιστάσεις πολλών μελών του Συμβουλίου της Κομμούνας στην πλήρη εφαρμογή της αρχής της δημοσιότητας προανήγγειλε μια εξίσου μεγάλη επιφυλακτικότητα ως προς τη συμμετοχή τους σε ανοιχτές συγκεντρώσεις ή σε διαδικασίες λογοδοσίας ενώπιον των εκλογέων τους — αν και εδώ πρέπει να ληφθεί υπόψη ο πράγματι υπερβολικός φόρτος εργασίας των μελών του Συμβουλίου, απόρροια της δυσλειτουργικής συσσωρευσης αρμοδιοτήτων που χαρακτήριζε το όργανο.

Ο Ζακ Ρουζεριά αναφέρει μόνο τρεις περιπτώσεις δημοτικών επιτροπών —στο 17ο, το 18ο και το 4ο διαμέρισμα της πόλης— που πραγματοποίησαν ανοιχτές συνεδριάσεις όπου οι εντολές μπορούσαν να καλέσουν τους εκλεγμένους αντιπροσώπους τους να λογοδοτήσουν για τις αποφάσεις που πήραν³⁶. Η πιο

μαζική ήταν αυτή του 4ου δημοτικού διαμερίσματος, που πραγματοποιήθηκε στις 20 Μαΐου 1871 στο Λυρικό Θέατρο (*Théâtre Lyrique*) της πλατείας του Σατελέ (*Châtelet*), ενώπιον 2.000 ατόμων. Αυτή η επιτροπή βρισκόταν υπό τον έλεγχο της «μειοψηφίας» του Συμβουλίου που είχε καταψηφίσει τη συγκρότηση της Επιτροπής Κοινής Σωτηρίας και αναγγέλλει δημόσια την αποχώρησή της από το όργανο στο Μανιφέστο που είχε κυκλοφορήσει στις 15 Μαΐου. Η πλειοψηφία των παρευρισκομένων στη συγκέντρωση αποδοκίμασε έντονα την στάση των αντιπροσώπων τους και ενέκρινε ψήφισμα που τους καλούσε να επιστρέψουν άμεσα στις θέσεις τους. Η δυσάρεστη αυτή εμπειρία σημάδεψε έναν εξ αυτών, τον Αρτύρ Αρνουά (*Arthur Arnould*), από τα μελλοντικά στελέχη της μπακουινικής Διεθνούς, που παραδέχτηκε σε μεταγενέστερο κείμενό του ότι «το Μανιφέστο της μειοψηφίας γενικά δεν έγινε κατανοητό από τη μάζα του πληθυσμού»³⁷. Αλλά και τη διάρκεια της σύντομης ζωής της Κομμούνας, τέτοιες πρωτοβουλίες παρέμειναν η εξαίρεση — υποδηλώνοντας ότι η διαδικασία θεσμοθέτησής τους θα ήταν κάθε άλλο παρά χωρίς εμπόδια.

Οριζόντια ή/και κάθετη οργάνωση: η διαλεκτική της αποκέντρωσης

Ας περάσουμε τώρα στον έτερο άξονα του μετασχηματισμού των πολιτικών θεσμών που επιχειρήσε η Κομμούνα, τη ριζική αποκέντρωση της εξουσίας. Όπως αναφέραμε προηγουμένως, αυτή η αρχή ενέπνευσε, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, όλες τις αντιπολιτευόμενες δυνάμεις επί Δεύτερης Αυτοκρατορίας, από τους ρεπουμπλικάνους έως τις διάφορες εκδοχές του φεντεραλισμού και τα σοσιαλιστικά ρεύματα. Ποικιλία εκδοχών αυτής της ιδέας βρίσκουμε και εντός του εργατικού κινήματος, αρχίζοντας από τους οπαδούς

36. Jacques Rougerie, «La Commune et la démocratie» (2011), προσβάσιμο στο commune1871-rougerie.fr/la-commune-est-la-democrat%2Cfr%2C8%2C77.html

37. Arthur Arnould, *Histoire populaire et parlementaire de la Commune de Paris* [1878], Παρίσι, Klincksieck, 2018, σελ. 209.

του Προυντόν, που εμπνέονται από την *Ομοσπονδιακή Αρχή (Le principe fédératif, 1863)*, ένα από τα τελευταία έργα του. Σε αντίθεση με την επικρατούσα για μεγάλο διάστημα άποψη, η ιδέα της αποκέντρωσης κυκλοφορούσε ευρύτατα, πολύ πέραν των οπαδών του Προυντόν. Ας σημειωθεί ότι η επιρροή της πολιτικής πτυχής του Προυντονισμού –θεμελιωδώς εχθρική προς το κράτος, προς κάθε μορφή συγκεντρωτισμού και οποιασδήποτε μεγάλης κλίμακας πολιτική ή οικονομική οργάνωση– αποδείχθηκε σαφώς ανθεκτικότερη της καθαυτό «σοσιαλιστικής» θεωρίας του, που είχε ήδη πτηθεί στο εργατικό κίνημα τα ύστερα χρόνια της Δεύτερης Αυτοκρατορίας.

Ο όρος και η ιδέα της ομοσπονδίας είχε βαθιές ρίζες στη ρεπουμπλικανική και σοσιαλιστική σκέψη εκείνης της περιόδου, όπως έδειξε η έρευνα του Ζακ Ρουζερί³⁸. Διαμορφώνεται αρχικά κατά τη διάρκεια της επανάστασης του 1848, γύρω από προσωπικότητες όπως ο Κονσταντέν Πεκέρ (Constantin Pecqueur) και ο Βικτόρ Κονσιντεράν (Victor Considérant), οπαδούς του Σαιν-Σιμον όπως η πρωτοπόρος φεμινίστρια και παιδαγωγός Πωλίν Ρολάν (Pauline Roland) ή ο Γερμανός σοσιαλιστής Μόριτς Ριτινγκάουζεν (Moritz Rittinghausen). Πρώην συνεργάτης της *Νέας Εφημερίδας του Ρίνου (Neue Rheinische Zeitung)*, το έντυπο που διύθυσε ο Μαρξ στην Κολωνία μεταξύ 1848 και 1849, ο Ριτινγκάουζεν δημοσίευσε το 1850 μια σειρά τριών άρθρων με τίτλο «Άμεση νομοθεσία από τον λαό, ή γνήσια δημοκρατία» στην εβδομαδιαία εφημερίδα των οπαδών του Σαρλ Φουριέ (Charles Fourier) *Η Ειρηνική Δημοκρατία (La Démocratie Pacifique)*, που αναδημοσιεύτηκαν σε βιβλίο το επόμενο έτος και αποτελούν το

38. Βλ. σχετικά τις εξής εργασίες του: «La Commune et la démocratie», ο. π.: «Sur le mot Commune 1848-1871», προσβάσιμο στο commune1871-rougerie.fr/sur-lemot-commune-1848871%2c-fr%2c8%2c97.html: «Entre le réel et l'utopie: République démocratique et sociale, Association, commune, Commune», στο Laurent Colantonio (επιμέλεια), *Genre et utopie. Avec Michèle Riot-Sarcey*, Σεν-Ντενί, Presses universitaires de Vincennes, 2014, σελ. 273-292.

πρώτο μανιφέστο της άμεσης δημοκρατίας από την εποχή του Ρουσό³⁹. Εκτοτε, και μέχρι την εποχή της Κομμούνας, ο καθένας είχε και τη δική του εκδοχή μιας μελλοντικής ομοσπονδιακής πολιτειακής οργάνωσης, με την κοινότητα/κομμούνα (commune) ως βασικό κύτταρο, από νεοϊακωβίνους όπως ο Ντελεκλύζ έως *suī generis* σοσιαλιστές όπως ο Ωγκύστ Βερμορέλ (Auguste Vermorel) και ο Ζαν-Μπατίστ Μιγιέρ (Jean-Baptiste Millière). Ακόμη και οι θεωρούμενοι ως οι κατεξοχήν υπερσυγκεντρωτικοί μπλανκιστές είχαν τη δική τους αντίληψη για την «επαναστατική κοινότητα/κομμούνα». Σε έργο του που κυκλοφόρησε το 1864⁴⁰, ο Γκυστάβ Τριντόν (Gustave Tridon), κύριος θεωρητικός του ρεύματος, έπλεξε το εγκώμιο του ηγέτη της πιο ριζοσπαστικής πτέρυγας της Γαλλικής Επανάστασης Ζακ-Ρενέ Εμπέρ (Jacques-René Hébert) και της Κομμούνας των Αβράκωτων του 1792-94. Στόχος του Τριντόν ήταν να υπερασπιστεί ταυτόχρονα την ανάγκη μιας επαναστατικής δικτατορίας, ικανής να αντιπαλέψει «από το πάνω» τις αντιδραστικές δυνάμεις, και την αυθόρμητη ενέργεια των μαζών που απελευθερώνεται χάρη στην ανατροπή και την επακόλουθη συντριβή της προϋπάρχουσας κρατικής εξουσίας.

Η Κομμούνα βρέθηκε, λοιπόν, εξαιρεχώς αντιμέτωπη με μια πληθώρα «ομοσπονδιακών» και αντισυγκεντρωτικών

39. Moritz Rittinghausen, *La législation directe par le peuple, ou la véritable démocratie*, Παρίσι, Librairie Phalanstérienne, 1851, προσβάσιμο στον ιστότοπο της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Γαλλίας gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k84015m.textelimage.

40. Gustave Tridon, *Les hébertistes, plainte contre une calomnie de l'histoire* [Οι Εμπεριστές, καταγγελία μιας ιστορικής συκοφαντίας], 1η έκδοση Παρίσι, 1864, με ανυπόγραφο πρόλογο του Μπλανκί. Η δεύτερη έκδοση του έργου στις Βρυξέλλες, λίγο μετά την Κομμούνα, με ελαφρώς διαφορετικό τίτλο (*Les hébertistes. La Commune de 1793: Οι Εμπεριστές. Η Κομμούνα του 1793*) και χωρίς τον πρόλογο του Μπλανκί είναι προσβάσιμη στο gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5612566t.textelimage. Για την πολιτική σκέψη του Τριντόν και της ύστερης φάσης των μπλανκιστών βλ. Patrick H. Hutton, *The Cult of the Revolutionary Tradition. The Blanquists in French Politics 1864-1893*, Berkeley, University of California Press, 1981.

σχεδίων πολιτειακής αναδιοργάνωσης, που παρουσίαζαν μεταξύ τους μεγάλες αποκλίσεις. Σ' αυτό το δυσεπίλυτο πρόβλημα, η Διακήρυξη προς τον Γαλλικό Λαό της 19ης Απριλίου παρείχε αυτό που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε μια συνθετική λύση, ή τουλάχιστον έναν ελάχιστο κοινό παρονομαστή⁴¹. Αυτό επέτρεψε τη σχεδόν ομόφωνη υπερψήφισή του κειμένου (μία μόνο ψήφος κατά) στο Συμβούλιο της Κομμούνας, κατόπιν ελάχιστης συζήτησης, και τούτο σε μια συνέλευση κατά τα άλλα λίαν επιρρεπή σε συγκρούσεις. Αυτή η συναίνεση σημαίνει όμως ότι το κείμενο επιδέχεται πολλές και αποκλίνουσες ερμηνείες. Από τη μία, διακηρύσσει την «επέκταση της απόλυτης αυτονομίας της κοινότητας/κομμούνας σε όλες τις περιοχές της Γαλλίας», με μόνο περιορισμό σ' αυτήν την αυτονομία «το δικαίωμα ίσης αυτονομίας όλων των άλλων κοινοτήτων που προσχωρούν στη σύμβαση, η ένωση των οποίων πρέπει να διασφαλίζει την ενότητα της Γαλλίας». Από την άλλη, αναφέρεται στην ανάγκη συγκρότησης μιας «μεγάλης κεντρικής διοίκησης» που νοείται ως «αντιπροσωπεία των ομοσπονδιακά οργανωμένων κοινοτήτων (communes)». Η Διακήρυξη αποστασιοποιείται από όποιες ιδέες ριζικής κοινοτικής αποκέντρωσης θα οδηγούσαν σε κατάλυση της «ενότητας της Γαλλίας». Αλλά αρνείται ταυτόχρονα οποιαδήποτε πρόθεση επιβολής των θέσεων της Κομμούνας στην υπόλοιπη χώρα: «Η πολιτική ενότητα όπως την επιθυμεί το Παρίσι είναι η εθελοντική ένωση όλων των τοπικών πρωτοβουλιών, η αυθόρμητη και ελεύθερη συνεργασία όλων των ατομικών ενεργειών για έναν κοινό στόχο, την ευημερία, την ελευθερία και την ασφάλεια όλων». Είναι προφανές ότι το ερώτημα των μέσων πολιτικής ενοποίησης της επικράτειας στις δεδομένες συνθήκες, μιας πολιτορκημένης πρωτεύουσας αντιμέτωπης με μια εχθρική ενδοχώρα, έμνε αναπάντητο. Αυτό το ασταθές μίγμα φεντεραλισμού και συγκεντρωτισμού, ανάθεσης

και εθελοντικής ένωσης, έτεινε ωστόσο προς έναν βασικό και κοινά αποδεκτό στις γραμμές των Κομμουνάρων στόχο: την ίδρυση από τα κάτω μιας Δημοκρατικής πολιτείας (République) στους αντίποδες της «ενότητας όπως μας έχει επιβληθεί μέχρι σήμερα από την Αυτοκρατορία, τη μοναρχία και τον κοινοβουλευτισμό, [που] δεν είναι τίποτε άλλο από δεσποτικός, άλογος, αυθαίρετος και δαπανηρός συγκεντρωτισμός».

Αυτή η ιδέα δεν είχε καταλήξει σε έναν δικό της σταθερό ορισμό, ή, για να το πούμε διαφορετικά, ήταν ακόμη υπό διαμόρφωση. Γι' αυτό και αποτελούσε υπέρβαση «σε πρακτική κατάσταση», «πρακτική έννοια» όπως θα έλεγε ο Αλτουσέρ⁴², των αντιλήψεων του συνόλου των ρευμάτων που αποτελούσαν την Κομμούνα, μια ένδειξη της ανάδυσης του καινούργιου κάτω από την ορολογία του παλιού. Χαρακτηριστικό επεισόδιο αυτής της στροφής είναι το σχόλιο του Πωλ Ραστούλ (Paul Rastoul), ενός από τα μέλη της Κομμούνας, μετά από την ανάγνωση της Διακήρυξης από τον Ντελεκλύζ στην συνεδρίαση του Συμβουλίου: «Αυτός είναι ο επικήδειος λόγος του Ιακωβινισμού όπως εκφωνήθηκε από έναν από τους αρχηγούς του»⁴³. Αυτός είναι επίσης ο λόγος που ο Μαρξ και ο Ένγκελς απέδωσαν τελικά περιορισμένη σημασία στις δογματικές αντιπαραθέσεις που σημάδεψαν τη σύντομη ζωή της Κομμούνας. Όλοι οι συμμετέχοντες είχαν ξεπεραστεί από τη χωρίς προηγούμενο εμπειρία στην οποία στην οποία συμμετείχαν. Αυτό διαπιστώνει, με τον δικό του τρόπο, ο Ένγκελς στην εισαγωγή του στον *Εμφύλιο πόλεμο στη Γαλλία* του 1891: «Η ειρωνεία της Ιστορίας θέλησε —όπως συνήθως συμβαίνει όταν ανέρχονται στην εξουσία οι δογματικοί—

41. Βλ. το πλήρες κείμενο της Διακήρυξης, προσβάσιμο στο marginalia.gr/arthro/i-diakiryxi-tis-parisinis-kommounas-ston-galliko-lao/

42. «Αυτή όμως η αναντιστοιχία, αυτή η σχέση, έχουν ένα νόημα: ένα νόημα πρακτικό. Αυτή η έκδηλη αναντιστοιχία δηλώνει μια πράξη που πρέπει να εκπληρωθεί, μια μετατόπιση που πρέπει να πραγματοποιηθεί», Λουί Αλτουσέρ, *Για τον Μαρξ*, Αθήνα, Γράμματα, 1978, σελ. 244 (Louis Althusser, *Pour Marx*, Paris, Maspero, 1965, σελ. 254).

43. Αναφέρεται στο Lissagaray, *Ιστορία...*, ό.π., σελ. 214.

να κάνουν οι μεν και οι δε το αντίθετο απ' ό,τι υπαγόρευε η θεωρία της σχολής τους»⁴⁴.

Έτσι, υπό το φώς αυτής της εμπειρίας, ο Μαρξ ανατρέπει τις προηγούμενες «συγκεντρωτικές» απόψεις του περί πολιτειακής αναδιοργάνωσης⁴⁵ και δεν διστάζει να παρουσιάσει με προφανή ευμένεια τα κύρια σημεία περί αποκέντρωσης της Διακήρυξης της 19ης Απριλίου. Κάνει μάλιστα ένα βήμα παραπέρα σ' αυτήν την κατεύθυνση προσθέτοντας αναφορές σε σχέδια πολιτειακής αναδιοργάνωσης που υποβλήθηκαν σε τμηματικές επιτροπές αλλά, αντίθετα απ' ό,τι αφήνεται να εννοηθεί στον *Εμφύλιο Πόλεμο στη Γαλλία*, δεν συζητήθηκαν καν στο ίδιο το Συμβούλιο της Κομμούνας: «Σε ένα σύντομο προσχέδιο εθνικής οργάνωσης που η Κομμούνα δεν πρόλαβε να αναπτύξει, δηλώνεται ρητά ότι η κομμούνα (commune) θα αποτελούσε την πολιτική μορφή ακόμα και του πιο μικρού χωριού και ότι στην ύπαιθρο ο τακτικός στρατός θα έπρεπε να αντικατασταθεί από μια εθνική πολιτοφυλακή με εξαιρετικά σύντομο χρόνο θητείας. Οι αγροτικές κοινότητες (communes) κάθε νομού θα διαχειρίζονταν τις κοινές τους υποθέσεις μέσω της συνέλευσης των αντιπροσώπων τους στην πρωτεύουσα του νομού, και οι νομαρχιακές αυτές συνελεύσεις, με τη σειρά τους, θα έστελλαν βουλευτές στην Εθνική Αντιπροσωπεία στο Παρίσι. Οι βουλευτές θα ήταν ανακλητοί ανά πάσα στιγμή και θα τελούσαν υπό τη δεσμευτική εντολή (mandat impératif) των εκλογέων τους. Οι λίγες αλλά σημαντικές λειτουργίες που θα απέμεναν για μια κε-

ντρική κυβέρνηση δεν θα καταργούνταν, όπως σκόπιμα παρερμηνεύθηκε, αλλά θα μεταβιβάζονταν σε υπαλλήλους της Κομμούνας, δηλαδή σε αυστηρά υπεύθυνους [ενώπιον της Κομμούνας] υπαλλήλους. Η ενότητα του έθνους δεν θα διαρρηγνυόταν, αλλά, αντίθετα, θα οργανωνόταν από το καθεστώς (constitution) της Κομμούνας και θα γινόταν πραγματικότητα χάρη στη συντριβή (destruction) εκείνης της κρατικής εξουσίας που παρουσιαζόταν ως η ενσάρκωση της ενότητας, ως ανεξάρτητη και ανώτερη από το ίδιο το έθνος, ενώ δεν ήταν παρά μια παρασιτική απόφυσή του»⁴⁶.

Όπως έχουν σημειώσει αρκετοί σχολιαστές⁴⁷, η κατά Μαρξ Κομμούνα, μίγμα περιγραφής της υπάρχουσας (τουλάχιστον ως προς το σχέδιο) και προβολής των δικών του απόψεων (που ενσωματώνουν ωστόσο τη συγκεκριμένη εμπειρία), κατέληγε επίσης σε μια σύνθεση που συνδύαζε έναν υψηλό βαθμό αποκέντρωσης και κοινοτικής αυτονομίας με τις «λίγες αλλά σημαντικές λειτουργίες

46. ΕΠΓ 80-81 τροποποιημένη μετάφραση – MEGA I.22 140.

47. Βλέπε κυρίως την αγγλόφωνη συζήτηση. Αναφέρουμε ενδεικτικά: Monty Johnstone, «The Paris Commune and Marx's Conception of the Dictatorship of the Proletariat», *The Massachusetts Review*, vol. 12, no. 3, 1971, σελ. 447-462», Richard Hunt, *The Political Ideas of Marx and Engels*, Πίτσμπουργκ, University of Pittsburgh Press, 1984, τ. 2, σελ. 153-157, Bruno Leipold «Marx's Social Republic. Radical Republicanism and the Political Institutions of Socialism», στο Bruno Leipold, Karma Nabulsi, Stuart White (επιμ.), *Radical Republicanism. Recovering the Tradition's Popular Heritage*, Οξφόρδη, Oxford University Press, 2020 σελ. 172-195, Gareth Stedman Jones, *Karl Marx, Greatness and Illusion*, Λονδίνο, Allen Lane, 2016, σελ. 507. Η γαλλική συζήτηση παρέμεινε για μεγάλο διάστημα πολωμένη μεταξύ της κομμουνιστικής ορθοδοξίας, που θεωρούσε ότι η Κομμούνα ήταν η αναρχία ενός «νέου κράτους» ή ενός «νέου κράτους υπό διαμόρφωση» (βλ. π.χ. Jean Bruhat, «Pouvoir, pouvoirs, Etat en 1871?», στο *La Commune de Paris. Colloque de Paris*, Παρίσι, Les Editions ouvrières, 1972, σελ. 165), και της «ελευθεριακής» ερμηνείας που την έβλεπε ως κατάλυση του κράτους. Βλ. το έργο του Maximilien Rubel, *Marx critique du marxisme* (1974), Παρίσι, 2η έκδοση: Payot & Rivages, 2000, ειδικότερα σελ. 96-97, 408-410.

44. MEGA I.32 13 (ΕΠΓ 25).

45. Στο *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*, η αναδιοργάνωση των οικονομικών σχέσεων από το ανερχόμενο στην εξουσία προλεταριάτο ορίζεται ως εξής: «Το προλεταριάτο θα χρησιμοποιήσει την πολιτική του κυριαρχία για ν' αποσπάσει σιγά σιγά από την αστική τάξη όλο το κεφάλαιο, για να συγκεντρώσει όλα τα εργαλεία παραγωγής στα χέρια του κράτους, δηλαδή του οργανωμένου σε κυρίαρχη τάξη προλεταριάτου, και για ν' αυξήσει το ταχύτερο δυνατό τη μάζα των παραγωγικών δυνάμεων», MEW 4 481 (Μαρξ & Ένγκελς, *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1982, σελ. 71).

που απέμεναν ακόμη για μια κεντρική κυβέρνηση». Στόχος δεν ήταν η κατάρρευση αυτών των λειτουργιών αλλά η εκπλήρωσή τους από «κοινοτικούς υπάλληλους» που υπόκεινται σε λαϊκό έλεγχο. Μία από αυτές τις λειτουργίες είναι αυτή του «κοινού σχεδίου» που αποσκοπεί στο να «ρυθμίσει την εθνική παραγωγή» και να συντονίσει τη δραστηριότητα των «συνεταιριστικών ενώσεων των παραγωγών» ως βήματα προς την κατεύθυνση ενός «εφικτού κομμουνισμού»⁴⁸. Όπως το θέτει ο *Εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία*, για να λειτουργήσει προωθητικά στην κατεύθυνση της ανατροπής των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής, η πολιτική αποκέντρωση οφείλει να συνδυαστεί με ένα περιορισμένο αλλά ασυμπίεστο επίπεδο οικονομικής συγκεντροποίησης, δηλαδή κεντρικού σχεδιασμού, που διατηρεί ωστόσο τη συνεταιριστική μορφή ως βασικό κύτταρο οργάνωσης των παραγωγικών μονάδων. Ο Μαρξ επανέρχεται σ' αυτήν την ιδέα σε ένα λίγο μεταγενέστερο κείμενο στο οποίο υποστηρίζει ότι «η εθνικοποίηση της γης θα επιφέρει μια πλήρη αλλαγή στις σχέσεις μεταξύ εργασίας και κεφαλαίου και, τελικά, θα καταργήσει την καπιταλιστική μορφή παραγωγής, είτε είναι βιομηχανική είτε αγροτική. Τότε οι ταξικές διακρίσεις και τα προνόμια θα εξαφανιστούν μαζί με την οικονομική βάση πάνω στην οποία στηρίζονται (...). Δεν θα υπάρχει πλέον ούτε κυβέρνηση ούτε κρατική εξουσία διακριτή από την ίδια την κοινωνία! Η γεωργία, η εξόρυξη, η μεταποίηση, με μια λέξη όλοι οι κλάδοι της παραγωγής, θα οργανωθούν σταδιακά με τον πιο δόκιμο τρόπο. Η εθνική συγκεντροποίηση

48. «Αν δεν θέλουμε η συνεταιριστική παραγωγή να παραμείνει απάτη και παγίδα, αν πρόκειται να υπερβεί το καπιταλιστικό σύστημα, αν οι ενωμένες συνεταιριστικές μονάδες πρόκειται να ρυθμίσουν την εθνική παραγωγή σύμφωνα με ένα κοινό σχέδιο, θέτοντάς την έτσι κάτω υπό των ελεγχό τους και βάζοντας τέλος στη διαρκή αναρχία και τους περιοδικά επαναλαμβανόμενους σπασμούς που αποτελούν τη μοίρα της καπιταλιστικής παραγωγής — τι άλλο θα ήταν αυτό, κύριοι, παρά κομμουνισμός. “εφικτός” κομμουνισμός (“possible” communism);», ΕΠΓ 84-85, τροποποιημένη μετάφραση – MEGA I.22 143.

των μέσων παραγωγής θα γίνει η εθνική βάση μιας κοινωνίας που θα αποτελείται από ενώσεις ελεύθερων και ισότιμων παραγωγών, που θα ασκούν την κοινωνική δραστηριότητα βάσει ενός κοινού και ορθολογικού σχεδίου»⁴⁹.

Όπως είδαμε σε απόσπασμα που παραθέσαμε πιο πάνω, ο Μαρξ φαίνεται επίσης να αποδέχεται την ιδέα ενός εθνικού αντιπροσωπευτικού σώματος με πυραμιδωτή δομή, βασισμένο όχι σε άμεση εκλογή αντιπροσώπων αλλά σε ένα πολύπλοκο σύστημα στο οποίο οι εθνικοί αντιπρόσωποι εκλέγονται από μια ενδιάμεση βαθμίδα, σε επίπεδο νομών, που με τη σειρά της εκλέγεται από τις ανά την επικράτεια κοινότητες βάσης. Σε κατοπινότερα γραπτά, ο Μαρξ δεν θα αναφερθεί ποτέ ξανά σ' αυτήν την ιδέα και ο Ένγκελς θα την απορρίψει ρητά στα τελευταία του κείμενα, όπου υποστηρίζει ένθερμα τον στόχο μιας «ενιαίας και αδιαίρετης Δημοκρατίας» (με την έννοια της *République/Republik*) με παράλληλη κατοχύρωση ευρείας περιφερειακής και δημοτικής κοινοτικής αυτονομίας κατά τα πρότυπα της Πρώτης Γαλλικής Δημοκρατίας, πριν την αυταρχική-συγκεντρωτική μετάλλαξη που υπέστη επί Ναπολέοντα⁵⁰.

49. Καρλ Μαρξ, «The nationalisation of the land» (Η εθνικοποίηση της γης), MEW 18 62. Η μετάφραση έγινε με βάση το αγγλικό πρωτότυπο κείμενο από το Marx Engels Collected Works, Λονδίνο, Lawrence & Wishart, 2010, τόμος 23, σελ. 136 – η υπογράμμιση στο πρωτότυπο.

50. «Κατά τη γνώμη μου, το προλεταριάτο μπορεί να χρησιμοποιήσει μόνο τη μορφή της μίας και αδιαίρετης Δημοκρατίας (Republik) (...). Ωστε ενιαία δημοκρατία. Αλλά όχι με την έννοια της σημερινής Γαλλικής Δημοκρατίας, που δεν είναι τίποτε άλλο παρά η αυτοκρατορία που ιδρύθηκε το 1798 χωρίς τον αυτοκράτορα. Από το 1792 έως το 1798, κάθε γαλλικό διαμέρισμα, κάθε κοινότητα, απολάμβανε πλήρη αυτοδιοίκηση (Selbstverwaltung) κατά το αμερικανικό πρότυπο, αυτό πρέπει να έχουμε και εμείς. Το πώς πρέπει να οργανωθεί η αυτοδιοίκηση και πώς μπορεί κανείς να τα καταφέρει χωρίς γραφειοκρατία, μας το έδειξαν η Αμερική και η Πρώτη Γαλλική Δημοκρατία, και σήμερα ακόμη η Αυστραλία, ο Καναδάς και οι άλλες αγγλικές αποικίες. Και μια τέτοια επαρχιακή και κοινοτική αυτοδιοίκηση είναι πολύ πιο ελεύθερη από ό,τι, για παράδειγμα, ο ελβετικός φεντεραλισμός.

Το μυστικό της σφίγγας: η δημοκρατία ως αυτοκυβέρνηση των παραγωγών

Μελετώντας την Κομμούνα, ο Μαρξ είναι πλέον σε θέση να προχωρήσει σε έναν «περιεχομενικό» ορισμό της καινοτόμας πολιτικής μορφής που εμφανίζεται εν θερμώ στο ιστορικό προσκήνιο: «Με την εγκαθίδρυση του καθεστώτος της Κομμούνας στο Παρίσι και στα δευτερεύοντα κέντρα, η παλιά συγκεντρωτική κυβέρνηση θα έπρεπε να παραχωρήσει και στις επαρχίες τη θέση της στην αυτοκυβέρνηση των παραγωγών»⁵¹. Με την αναφορά στην «αυτοκυβέρνηση των παραγωγών» ξαναβρίσκουμε την προβληματική της «αληθινής δημοκρατίας» (*wahre Demokratie*) ως «αυτοκαθορισμό του λαού» (*Selbstbestimmung des Volkes*), όπως την όρισε ο Μαρξ στο νεανικό του χειρόγραφο, όπου υποβάλλει σε κριτική την φιλοσοφία του δικαίου του Χέγκελ υπό το φως των διδαγμάτων της Γαλλικής Επανάστασης. Διότι η επανάσταση είναι αυτή που αποκάλυψε ότι «η δημοκρατία είναι το λυμένο αίνιγμα όλων των καθεστώτων»⁵². Στην εισαγω-

όπου το καντόνι είναι βέβαια πολύ πιο ανεξάρτητο στη σχέση του με την ομοσπονδία, αλλά επίσης και στη σχέση του με την περιφέρεια και την κοινότητα. Οι κυβερνήσεις των καντονίων διορίζουν τους περιφερειάρχες και τους νομάρχες, κάτι άγνωστο στις αγγλόφωνες χώρες και από το οποίο θέλουμε εδώ στο μέλλον να απαλλαγούμε όπως [θέλουμε να απαλλαγούμε] και από τους πρωσικούς συμβούλους των κρατιδίων (*Landräte*) και της κεντρικής κυβέρνησης (*Regierungsräte*)», MEGA I.32 51 (Ενγκελς, *Κριτική του προγράμματος της Ερφούρτης*, στο *Κριτική των προγραμμάτων Γκότα και Ερφούρτης*, Αθήνα, Κοροντζής, 2004, σελ. 110-111).

51. MEGA I.22 140 (ΕΠΓ 80).

52. «Στη δημοκρατία καμιά από τις Στιγμές δεν αποκτά άλλη σημασία από αυτή που της αρμόζει. Ο καθένας είναι Στιγμή του όλου *Δήμου*. (...) Στη δημοκρατία, το ίδιο το καθεστώς [Verfassung: σύνταγμα], εδώ με την ευρεία έννοια, που περιλαμβάνει το τυπικό και το «υλικό» σύνταγμα, την πολιτειακή και την κοινωνική οργάνωση] εκδηλώνεται σαν ένας καθορισμός, δηλαδή σαν ένας αυτοκαθορισμός του λαού (...) Η δημοκρατία είναι το λυμένο αίνιγμα όλων των καθεστώτων (*aller Verfassungen*)», MEGA I.2

γή του 1891 στον *Εμφύλιο πόλεμο στη Γαλλία*, ο Ένγκελς όρισε με θετικό τρόπο την Κομμούνα ως «μια καινούργια και πραγματικά δημοκρατική εξουσία» που αντικαθιστά την «κρατική εξουσία», τη «διάλυση» (*Sprengung*) της οποίας έχει αναλάβει αυτή η επανάσταση⁵³. Αυτός ο ορισμός της δημοκρατίας ξαναπιάνει το εξεγερσιακό νήμα του 1789-93 της δημοκρατίας ως ενοποιητικής δύναμης του μετασχηματισμού των κοινωνικών σχέσεων και της υποκειμενικής συγκρότησης του λαού των υποτελών τάξεων. Μια τέτοια σύλληψη της δημοκρατίας υπερβαίνει τις φιλελεύθερες και νομικές αντίληψεις που ανάγουν τη δημοκρατία σε κρατική μορφή, σύνολο κανόνων, θεσμών και διαδικασιών, χωρίς όμως να αποσιωπά τις προκλήσεις μιας μορφής που καλείται να σκιαγραφήσει μια θεσμική οργάνωση ταυτόχρονα ανθεκτική στη σύγκρουση που επιβάλλει ο αντίπαλος αλλά και ανοιχτή στην πρωτοβουλία και επινοτικότητα των μαζών.

Στο τέλος αυτού της Εισαγωγής του στον *Εμφύλιο πόλεμο στη Γαλλία*, ασκώντας πολεμική στη δεξιά πτέρυγα της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας (τους οποίους αποκαλεί «φιλισταίους»), ο Ένγκελς ταυτίζει την Κομμούνα με τη «δικτατορία του προλεταριάτου»⁵⁴. Αυτή η διατύπωση πρέπει να κατανοηθεί σύμφωνα με την ευρέως διαδεδομένη ορολογία της εποχής, όπου ο όρος «δικτατορία» (που σημαίνει εδώ δικτατορία μιας τάξης και ενός ατόμου ή κόμματος) είχε διατηρήσει την αρχική του, ρωμαϊκή,

30 (Μαρξ, *Κριτική της Εγγελιανής Φιλοσοφίας του Κράτους...*, ο.π., σελ. 64).

53. «Αυτή η διάλυση (*Sprengung*) της παλιάς κρατικής εξουσίας και αντικατάστασή της από μια καινούργια, αληθινή δημοκρατική εξουσία, περιγράφεται διεξοδικά στο τρίτο μέρος του *Εμφυλίου Πολέμου*», MEGA I.32 15 (Ενγκελς, *Εισαγωγή* [1891], ΕΠΓ 28).

54. «Τον τελευταίο καιρό, ένας ιερός τρόμος δι-
απερνά ξανά τον σοσιαλδημοκράτη φιλιταίο όταν ακούει τις λέξεις: δικτατορία του προλεταριάτου. Ε, λοιπόν κύριοι, θέλετε να μάθετε με τι μοιάζει αυτή η δικτατορία; Κοιτάξτε την Παρισινή Κομμούνα. Αυτή ήταν η δικτατορία του προλεταριάτου», MEGA I.32 16 (Ενγκελς, *Εισαγωγή*, ΕΠΓ 29).

σημασία, όπως την είχαν επικαιροποιήσει ο Ρουσό και οι Ιακωβίνοι⁵⁵. Μια τέτοια «δικτατορία» δεν παραπέμπει στην επιβολή ενός αυταρχικού καθεστώτος, αλλά σε μια επαναστατική κυβέρνηση προσωρινού χαρακτήρα που εγκαθιδρύει μια νέα –λαϊκή και δημοκρατική– νομιμότητα και αμύνεται έναντι των αντιπάλων της. Γι' αυτό και σε ένα άλλο κείμενο αυτής της ίδιας περιόδου, την *Κριτική του προγράμματος της Ερφούρτης*, ο Ένγκελς αναφέρεται ρητά στη «Δημοκρατία» (demokratische Republik: Δημοκρατική Πολιτεία, συχνά μεταφράστηκε ως «λαοκρατική Δημοκρατία»), η μόνη μορφή «υπό την οποία το κόμμα μας και η εργατική τάξη μπορούν να αναλάβουν την εξουσία», ως την «ειδική μορφή (die spezifische Form) για τη δικτατορία του προλεταριάτου», προσθέτοντας αμέσως ότι αυτό το «έχει ήδη δείξει η Μεγάλη Γαλλική Επανάσταση»⁵⁶.

Η σφίγγα της νέας παρισινής επανάστασης αποκαλύπτει το μυστικό της στην πράξη, κάρη στη «δράσα ύπαρξη» αυτής της «εγγενώς επεκτατικής πολιτικής μορφής»: της Κομμούνας ως η «επιτέλους ανακαλυφθείσα πολιτική μορφή μέσω της οποίας θα συντελεστεί η οικονομική χειραφέτηση της εργασίας», η Κομμούνα ως «μοχλός για την ανατροπή των οικονομικών θεμελίων πάνω στα οποία στηρίζεται η ύπαρξη των τάξεων, και επομένως και η ταξική κυριαρχία»⁵⁷. Ούτε νέο κράτος, ούτε κατάλυση του κράτους, η Κομμούνα υπήρξε για τον Μαρξ μια κατεξοχήν πειραματική μορφή: μια πρωτότυπη δημιουργία της δράσης των μαζών, που άνοιξε ένα

νέο πεδίο δυνατοτήτων, μια νέα κατανόηση της δημοκρατίας ως αυτοκυβέρνησης των παραγωγών. Ούτε τελευταία λέξη της ιστορίας, ούτε εφαρμογή μιας προϋπάρχουσας θεωρίας αλλά προσωρινή, μεταβατική μορφή που καλείται να υπερβεί τον εαυτό μέσα από την ίδια τη δυναμική που απελευθερώνει η δράσα ύπαρξή της: «Η εργατική τάξη δεν περίμενε θαύματα από την Κομμούνα. Δεν είχε έτοιμες ουτοπίες να εισαγάγει διά διαταγμάτων του λαού (par décret du peuple). Ξέρει ότι για να πετύχει τη δική της χειραφέτηση, και μαζί μ' αυτήν την ανώτερη μορφή προς την οποία τείνει ακατάσχετα η σημερινή κοινωνία μέσα από την ίδια την οικονομική της εξέλιξη, θα πρέπει να περάσει από μακροχρόνιους αγώνες, από μια σειρά ιστορικών διεργασιών, αλλάζοντας τις συνθήκες και τους ανθρώπους. Δεν έχει ιδανικά να πραγματοποιήσει, μονάχα να απελευθερώσει τα στοιχεία της νέας κοινωνίας που εγκυμονεί η καταρρέουσα παλιά αστική κοινωνία»⁵⁸.

Σημείωση για τις παραπομπές στα έργα των Μαρξ και Ένγκελς

Οι παραπομπές στα έργα των Μαρξ και Ένγκελς παρατίθενται με βάση την έκδοση MEGA: Marx Engels Gesamtausgabe, Dietz Verlag, από το 1972 ως το 1990, κατόπιν Akademie Verlag και De Gruyter από το 2013). Παρουσιάζονται ως εξής: MEGA + αριθμός σειράς (ρωμαϊκός αριθμός) + αριθμός τόμου και σελίδα. Για τα έργα που δεν συμπεριλαμβάνονται στους διαθέσιμους τόμους της MEGA η παραπομπή γίνεται με βάση την έκδοση Marx Engels Werke (Dietz Verlag): MEW + αριθμός τόμου και σελίδα. Όλα τα αποσπάσματα των Μαρξ και Ένγκελς έχουν μεταφραστεί κατευθείαν από το γερμανικό ή αγγλικό πρωτότυπο από τον συγγραφέα αλλά για τη διευκόλυνση του αναγνώστη έχει προστεθεί παραπομπή σε ελληνική έκδοση. ¶

55. Βλ. το κλασικό έργο του Hal Draper, *Karl Marx's Theory of the Revolution*, τόμος 3 : *The «Dictatorship of the Proletariat»*, Νέα Υόρκη, Monthly Review Press, 1986, ειδικότερα σελ. 11-67.

56. «Αν κάτι είναι βέβαιο, είναι ότι το κόμμα μας και η εργατική τάξη μπορούν να αναλάβουν την εξουσία μόνο υπό τη μορφή της Δημοκρατικής πολιτείας [unter der Form der demokratischen Republik]. Αυτή είναι ακόμη και η ειδική μορφή [die spezifische Form] για τη δικτατορία του προλεταριάτου, όπως έχει ήδη δείξει η Μεγάλη Γαλλική Επανάσταση», MEGA I.32 49-50 (Ένγκελς, *Κριτική του προγράμματος της Ερφούρτης*, ό.π., σελ. 108).

57. MEGA I.22 142 (ΕΠΓ 83).

58. ΕΠΓ 83, τροποποιημένη μετάφραση - MEGA I.22 143.